

Лингвистичке актуелности

32

*Израду часописа омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије*

ISSN 2406-3207

UDK 801

Институт за српски језик САНУ

ЛИНГВИСТИЧКЕ АКТУЕЛНОСТИ

32

Београд, 2019

Издаје:
Институт за српски језик САНУ
Кнез-Михаилова 36, Београд

За издавача:
Др Јасна Влајић-Поповић

Електронско издање:
www.isj-sanu.rs
www.asusilc.net/aktuelnosti

Имејл:
aktuelnosti@orion.rs

Уредници:
др Стана Ристић, др Биљана Сикимић, др Данко Шипка

Главни уредник:
др Ђорђе Оташевић

Конверзија за интернет:
др Данко Шипка

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ

Данко Шипка: <i>Путеви лексичке хибридизације у првој генерацији исељеника : уводна разматрања</i>	1-10
Ђорђе Оташевић: <i>Паронимија и паронوماзија у поезији Момчила Настасијевића (I)</i>	11-35

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

Danko Šipka: <i>Lexical Layers of Identity : Words, Meaning, and Culture in the Slavic Languages</i> (Ђорђе Оташевић)	39-40
Гордана Штрбац: <i>Фразеологија о човеку и човек у фразеологији</i> (Ивана Бојовић)	41-57
Радоња Јукић: <i>Међујезик и апроксимативни системи</i> (Владаца Стоканић)	58-61
Дејан Ајдачић (ур.): <i>О вредностима у српском језику 2</i> (Ђорђе Оташевић)	62-64

ХРОНИКА

<i>О једној летњој граматичкој авантури</i> (Александра Јовановић, Стефан Милосављевић)	67-73
<i>Славофраз 2019</i> (Весна Ђорђевић).....	74-75

ЧЛАНЦИ

УДК 811. 811.163.41'373
811.163.41'242(71)
Оригинални научни рад
Примљен: 11.10.2019.
Прихваћен: 15.12.2019.

Данко Шипка

(Државни универзитет Аризоне,
Феникс, САД)*

ПУТЕВИ ЛЕКСИЧКЕ ХИБРИДИЗАЦИЈЕ У ПРВОЈ ГЕНЕРАЦИЈИ ИСЕЉЕНИКА: УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Апстракт: У раду се анализира грађа Милана Сурдучког о лексичком утицају енглеског језика на српске и хрватске имигранте у Канади у седамдесетим годинама двадесетог вијека. Анализа показује да се изразитији лексички утицај енглеског језика, уз очекиваног у сфери нових појмова, јавља и у пословно-правној сфери. На основу ове анализе и промијењених околности од времена кад је Сурдучки провео своје истраживање, аутор формулише хипотезу о кључном значају пословно-правне сфере у процесу лексичке хибридикације и предлаже формат истраживања за провјеру изнесене хипотезе.

Кључне ријечи: лексичка хибридикација, лексичко позајмљивање, лексички контакт, имиграција, енглески језик, српски језик

Основни појмови

У новијој студији о говорницима баштиницима, како се већ дуже вријеме зову у америчкој лингвистици, Марија Полински с правом закључује занемареност лексичких истраживања: “In comparison with other linguistic domains, heritage speakers’ lexical knowledge has not received much attention, in part because it is difficult to operationalize and quantify this kind of knowledge” (Polinsky 2018:292). И заиста, постоје обимна истраживања граматичких аспеката овог језичког израза, постоји и богата литература о прекључивању (добар преглед може се заћи у Bullock и Almeida, 2009), али су истраживања лексичких аспеката језика како говор-

---

* danko.sipka@asu.edu

ника прве генерације исељеника тако и говорника баштиника веома ријетка.

На самом почетку треба разјаснити о којим се говорницима ради. Говорници баштинници су билингвалне особе чији је јачи језик онај који је доминантан у окружењу а слабији онај који баштине. Ово је типично за другу и наредне емигрантске генерације као и говорнике мањинског аутохтоног становништва (нпр. Индијанци у Америци). Њихов језички израз обликују, у случају имигрантских језика, говорници прве генерације, чији се језички израз у правилу разликује од онога у ”старом крају”. Управо ови првогенерацијски говорници предмет су мојих разматрања. Генерацијска разграничења могу се видјети из сљедећих цитата из студије Марије Полински.

“a simultaneous or sequential (successive) bilingual whose weaker language is the minority language of their society and whose stronger language is the dominant language of that society.” (Polinsky 2018:9)

“The notion of the *baseline* – the language of adult first-generation immigrants that serves as the input to heritage learners – is critical for understanding what heritage speakers learn.” (Polinsky 2018:12).

“For a number of languages, we can compare the *diaspora baseline*, that is the language of (first-generation) immigrants, with the language spoken somewhere in the “old country”: the *homeland language variety*. (Polinsky 2018:13).

Класичне студије језика наше дијаспоре јесу Сурдучки (1978) и Ђуровић (1983). Прва студија бави се првом генерацијом говорника и одраслим особама, док је друга посвећена дјечи друге генерације (дакле, де факто, говорницима баштинницима). У овим разматрањима посвећеним хибридизацији лексикона код прве генерације, ослонићу се на студију Сурдучког.

Под лексичком хибридизацијом, или, прецизније, хибридизацијом менталног лексикона, подразумејем ситуацију у којој уз основни лексички фонд матерњег језика особа користи и ријечи језика окружења, замјењујући лексичке јединице матерњег језика или додајући ријечи језика окружења лексичким празнинама. Тако, на примјер, ако говорник нашег језика на енглеском говорном подручју употребљава *кичен* (енг. *kitchen* ‘кухиња’), тиме замјењује, барем у некој сфери употребе, постојећу ријеч *кухиња* или *кујна*, ако пак користи *аунс* (енг. *uncle* ‘унца’), тиме додаје лексему на лексичку празнину. Хибридизација је онда (како се види из првог наведеног примјера) повезана са процесом губљења језика – више о атрофирању језика у Schmid (2004). Наравно, није позајм-

љивање из језика окружења увијек знак губљења првог језика, али је то свакако један од механизма у губљењу језика. На ово указује Pavlenko (2004:47) издвајајући и четири друга процеса у интеракцији првог језика и доминантног језика средине.

This framework differentiates between five processes in the interaction between two languages:

1. borrowing, or addition of L2 elements to the L1 (e.g., lexical borrowing);

2. restructuring, or deletion or incorporation of L2 elements into L1 resulting in some changes, substitutions, or simplifications (e.g., syntactic restructuring or semantic extensions);

3. convergence, or creation of a unitary system, distinct from both L1 and L2 (e.g., production of consonants that are situated at a mid point between the L1 and L2 values);

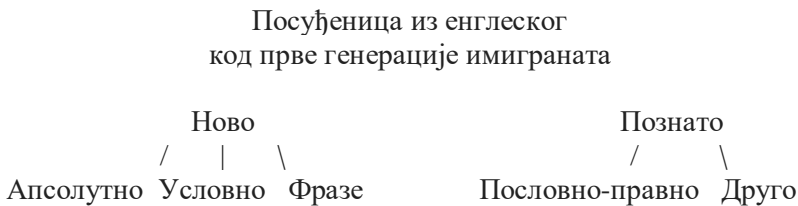
4. shift, or a move away from L1 structures or values to approximate L2 structures or values (e.g., a shift in typicality, category boundaries, or consonant values);

5. attrition, i.e. loss of some L1 elements, seen in inability to produce, perceive, or recognise particular rules, lexical items, concepts, or categorical distinctions due to L2 influence.

Сумирајући претходна истраживања, Pavlenko (2004:48) истиче да потребу именовања нових појмова као генератор лексичког посуђивања у овом контексту: "lexical borrowing in the L2 context stems from the need to name new objects and new types of relationships, or recognise new conceptual distinctions". Класична студија билингвализма, па тиме и лексичког посуђивања у том контексту, код словенских имиграната прве генерације је Andrews (1999). У анализи језика трећег таласа емиграције из Совјетског Савеза у Сједињене Државе (усељеници након 1970 године), аутор идентификује сљедеће тематске области гдје се јављају посуђенице (дајући само примјере, а не и статистичке податке): кућа/стан/окружење, запослење, аутомобил, кухиња, свакодневни живот, академско окружење (Andrews, 1999:59-104). Издвајање ових тематских области свакако је корисно, али је листа доста несистематична (све што је наведено заправо јесте свакодневни живот, академско окружење је запослење онога ко тамо ради односно занимање онога ко студира, а онда и у свакој области није све подложно посуђивању, итд.)

Питања и методолошки проблеми

Темељно питање којим ћу се овдје позабавити јесте колико су области позајмљивања предвидиве. Приступ који овдје примјењујем јесте да се на области лексичког позајмљивања гледа из перспективе прве генерације имиграната. Прелиминарни преглед листе посуђеница у имигрантском говору различитих од оних које се користе у стандардном језику коју даје Сурдучки (1978) показао је да, с једне стране, међу овим лексичким јединицама постоје ријечи за појмове који су говорницима прве генерације имиграната до доласка у Канаду били непознати (нпр. *фита* 'стопа, као мјера'). С друге стране, ту су они који су условно непознати, тиме што особа има ограничено искуство из „старог краја” (нпр. *Скачман* 'Шкотланђанин' биће непознато некоме ко је у првој половини двадесетог вијека емигрирао из забитог руралног подручја). У ову групу у основи непознатих појмова иду и одређене фразе које су типичне за енглески језик а везују се за типичан сјеверноамерички начин експресије (нпр. *аџет*, од енглеског *that's it* 'то је то'). Постоје, онда појмови који су исељеницима јамачно познати. Међу њима изразита група оних појмова који се везују за пословне и правне односе који су дио свакодневнице имигрантске популације (од *пентати* 'бојити', од енглеског *paint* до *такса*, 'порез', од енглеског *tax*). Тако се, онда, из перспективе језичког функционисања имиграната може успоставити сљедећа таксономија.

Илустрација 1: Таксономија посуђеница из перспективе исељеника

Како се види, ова таксономија доста је различита од листе коју наводи Andrews (1999), тако што је сачињена из перспективе исељеника и стога што уводи одређени ниво систематичности путем дворазинске хијерархије. Како ће се видјети, на даљим етапама анализе, вратићемо се тематским областима, онако како им прилази Andrews (1999).

Ову таксономију провјерио сам, како квалитативно тако и квантитативно, на листама Сурдучког (Сурдучки 1978:218-266). Коришћење ових листа доноси одређена ограничења. Прво, требало је раздвојити

стандарднојезичке позајмице од оних које се јављају код исељеника, али не и у стандардном језику – само ове друге су предмет овог рада. Друго, мада Сурдучки биљежи податке о информаторима и уз забиљежене облике код ког је информатора забиљежен, број информатора је релативно мали и не знамо колико је заиста облик раширен и код ових информатора а посебно колико је раширен у имигрантској популацији. Треће, не можемо на основу података код Сурдучког знати шта је заиста информаторима било ново, можемо само процјењивати. Због свега овога, иначе драгоцјена грађа коју је прикупио Сурдучки може бити само полазна основа за формулисање хипотеза. Кад је у питању обим грађе, кад се саберу бројеви које Сурдучки даје у морфолошкој анализи позајмљеница, добијамо резултате представљене у Табели 1

Морфолошка категорија	Укупно	Стандардни језик		Исељенички језик	
		Број	Процент	Број	Процент
Именице	6348	3498	85%	2855	75%
Придјјеви	580	373	9%	207	5%
Глаголи	746	183	4%	563	15%
Остало	251	71	2%	180	5%
Укупно	7925	4125	100%	3805	100%

Табела 1 Посуђенице код Сурдучког (1978)

Оно што је занимљиво јесте знатно већи број глагола и „осталог” у исељеничком језику, а на рачун придјева и именица. Касније ћемо видјети да је велики број глагола повезан са активностима које испитаници обављају на свом свакодневном послу.

Истраживања грађе Сурдучког

Када таксономију представљену у Илустрацији 1 примијенимо на грађу у Сурдучки (1978), добијамо резултате из Табеле 2:

Nov pojam	2044	54%
Frazemi	144	4%
Poslovno-pravni odnosi	788	21%
Drugo	829	22%
Total	3805	100%

Табела 2 Таксономија посуђеница из перспективе исељеника у Сурдучки (1978)

Јасно је из овога да су већина примјера гдје долази до хибридизације датости које су првој генерацији исељеника биле нове (безмало 60 посто када се саберу нови појмови и фраземи). Мада је тешко одредити шта је апсолутно ново а шта условно ново, отприлике двије трећине су условно нови појмови (схваћени као нови у одређеном контексту или нови говорницима са ограниченим искуством из „старог краја“ , а трећина апсолутно нови. Међутим, у очи упада и то да је међу оним што говорницима по свој прилици није било ново, од свих тематских области доминира пословно-правна сфера (управо оно из окружења исељениковог посла и његовог друштвеног и правног статуса). Ово је и логично – управо у тој сфери исељеник највише и комуницира са својим инојезичним окружењем. Кад се термини из пословно-правне сфере обрачунају без обзира на то да ли су претходно познати или нови, добијамо цифру од 1399 лексема односно 39% свих случајева. У претходно познате појмове спадали би примјери типа *пентати* (енг. *paint* ‘бојити’), *сендати* (енг. *sand* ‘шмирглати’), итд. Упада у очи велики број глагола, што она и објашњава диспропорционално већи број позајмљених глагола код имиграната него у стандардном језику.

О каквим се јединицама ради међу новим појмовима илуструју примјери *аунс* (енг. *ounce* ‘унца’), *паун* (енг. *pound* ‘фунта, империјална мјера’), *корнид биф* (енг. *corned beef* ‘врста усаламурене говедине’), *сандвич мен* (енг. *sandwich man* ‘човјек сендвич, особа која рекламира нешто таблама објешеним на прсима и леђима’) и многим другим – за овакве примјере може се претпоставити да су били непознати већини исељеника. Ту су онда и појмови који су условно непознати, што због ранијег статуса исељеника, нпр. *Чажман* (енгл. *Chinaman* ‘Кинез’), *Банан* (енг. *Japan* ‘Јапан’), *еринга* (енг. *herring* ‘харинга’) или због контекста, нпр. *бечелор дигри* (енг. *bachelor degree* ‘факултетска диплома’), *хајскул тичер* (енг. *high school teacher* ‘средњошколски професор’), *трафика* (енг. *traffic* ‘саобраћај’).

Фразе, опет, илуструју примјери *Гош* (енг. *Gosh* ‘Боже’), *ацет* (енг. *that is it* ‘то је то’), *орајт* (енг. *all right* ‘у реду’), итд.

Непознате (апсолутно или условно) појмове из пословно-правне сфере илуструју примјери *ту бај форс* (енг. *two-by-four* ‘летва профила два са четири педља’), *тредунија* (енг. *trade union* ‘грански синдикат’), *бед рекорд* (енг. *bad record* ‘лош досје, нпр. завођење у полицијској кар-

тотеци, што спречава или отежава налажење посла'), *ленч* (енг. *lunch* 'лакши подневни објед за који се добија пауза на послу'), итд.

Кад су у питању други појмови који највјероватније исељеницима нису били нови а на које отпада тек нешто мало више него на пословно-правну сферу, ту долазимо до поменутих Ендрјузових области. Ради се о разнородној групи области која укључује превоз, нпр. *аутокара* (енг. *auto, car* 'аутомобил'), *гасолин* (енг. *gasoline* 'бензин'), кућу, нпр. *кичен* (енг. *kitchen* 'кухиња'), *фурничер* (енг. *furniture* 'намјештај'), *чимни* (енг. *chimney* 'димњак'), одјећу *слексе* (енг. *slacks* 'панталоне'), *шуза* (енг. *shoe* 'ципела'), јело *брекфест* (енг. *breakfast* 'доручак'), *чикен* (енг. *chicken* 'пилетина'), разне врсте мјера и оријентира *јулај* (енг. *July* 'јули'), *сатурдеј* (енг. *Saturday* 'субота'), *норт* (енг. *North* 'сјевер'), *форти* (енг. *forty* 'четрдесет'), основне радње, нпр. *мувати* (енг. *move* 'покретати, помицати'), *ронити* (енг. *rip* 'трчати'), *тачати* (енг. *touch* 'додиривати'), основне особине, нпр. *дори* (енг. *dirty* 'прљав'), *локи* (енг. *lucky* 'срећан'). Остали примјери иду углавном у мањи број случајева, од, рецимо, небеских тијела, нпр. *мун* (енг. *moon* 'мјесец') до дијелова тијела, нпр. *нек* (енг. *neck* 'врат'). Оно што је заједничко за већину примјера из назначених тематских области јесте доста интензиван контакт са окружењем. Тако је у превозу кад се сипа бензин, често се једе у ресторану, у кући су стално потребне поправке а тиме и мајстори, одјећа се купује у радњама, итд. Треба рећи и то да су заправо и друге сфере, макар и секундарно, повезане са сфером рада. На посао се у принципу путује, доста пословних окружења намеће норме одијевања, неки се оброци једу на послу, а различите мјере (датиуми, дани у седмици, итд.) често се употребљавају и кључни су у сваком пословном окружењу. Дакле, ако узмемо у обзир непознате и познате појмове из пословно-правне сфере те оне које су с том сфером нешто лабавије повезани, видимо да је близу половине свих примјера код Сурдучког у некој вези у тој области. Она је, стога од кључног значаја у разумијевању процеса лексичке хибридикације.

Могуће ново истраживање

Занимљиво питање је како данас, преко четрдесет година откако је Сурдучки објавио своја истраживања (тиме безмало пола вијека откако их је провео), изгледа процес хибридикације у новом таласу наших исељеника у Канади. Двије кључне ствари су се у међувремену промијениле. Прво, образовна структура емиграната у Канаду (гдје је деведесетих, у вијеме најинтензивнијег имиграцијског таласа, примјењиван бодовни

систем, са кључном улогом високог образовања) знатно је друкчија. Тренутна прва генерација имиграната знатно је образованија од оне с којом је радио Сурдучки. Друго, глобална комуникација и знање о свијету, поготово о сјеверноамеричким енглескојезичким земљама на знатно је вишем нивоу. Из оба ова разлога може се с правом претпоставити да је сфера онога што је данашњем исељенику било ново и непознато сведена на знатно уже подручје, такво које је незнатно у поређењу с оним код имиграната с којима је радио Сурдучки. Пословно-правна сфера, опет, и даље је различита од онога с чим се имигрант сретао у бившој Југославији прије деведесетих. Тако се, онда, може формулисати хипотеза да је заправо пословно-правна сфера најбољи тематски предиктор појачане хибридизације, управо да постоји корелација између функционисања у тој сфери и повишеног нивоа хибридизације. Наравно, улога оног што је ново, посебно оног што је контекстуализовано као ново и даље је изразита.

Да би се речена хипотеза доказала, потребно је провести истраживање са одређеним параметрима, који, с једне стране, треба да с у кореспонденцији са онима које је провео Сурдучки, а, с друге стране, истраживање треба да се одликује знатно вишим нивоом систематичности. Систематичност треба да се с једне стране огледа у избору испитаника. Наиме, то да су испитаници из Канаде може послужити као основа за поређење са подацима Сурдучког. Потребно је надаље да су оквирно слични њихови образовни нивои, статус на радном мјесту – тиме и социјално-економски статус, подручје боравка у Канади, те вријеме настањивања у Канади. Ако би се изабрале особе са високошколским образовањем које раде у свом позиву (дакле, припадају друштвеном слоју „професионалаца”, како се то зове на енглеском говорном подручју), које су у Канаду имигрирале током деведесетих година прошлог вијека и које живе у метрополији Торонта, добили бисмо узорак релативно стабилних других особина. Наравно, како указује и Polinsky 2018, остаје проблем индивидуалне варијације у језичкој култури и сл., што, наравно, иде у ограничења истраживања.

У таквој популацији могао би се провести структурирани интервју са подстицаним наративима у двије основне тематске групе: пословни и приватни живот. Наиме, особе би биле питане о свом радном мјесту, за шта су задужене, шта конкретно раде сваког дана, итд. Исто тако од њих би било тражено да опишу чим се бави њихова фирма, а онда и просторије гдје раде. Ова група питања односила би се искључиво на посао. С друге стране, постојала би питања о том шта раде у слободно вријеме, како изгледа њихова кућа, итд. Подстицани наративи били би вођени тако да буду приближно исте дужине. У обје групе наратива били би пре-

бројани случајеви хибридизације, дакле, употребе нестандартне ријечи поријеклом из енглеског. Потом би онда, слиједећи унутарсубјекатски организовано истраживање, била обрачуната разлика између наратива о послу и онога о приватном животу. Коначно, статистичка значајност ове разлике била би испитана Пирсоновим тестом икс квадрат. Овакво истраживање аутор ових редова намјерава да проведе током љета 2020. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Andrews, David R. 1999: *Sociocultural perspectives on language change in diaspora : Soviet immigrants in the United States*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bullock, Barbara E. and Almeida Jacqueline Toribio 2009: *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Đurovič, Lubomír (ed.) 1983: *Lingua in Diaspora. Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden*. Slavica Lundensia 9.
- Pavlenko, Aneta 2003: "I feel clumsy speaking Russian": L2 influence on L1 in narratives of Russian L2 users of English". In V. Cook (Ed.), *Effects of the Second Language on the First*. Clevedon: MultilingualMatters, pp. 32–61.
- Pavlenko, Aneta 2004: L2 influence and L1 attrition in adult bilingualism. in Schmid, Monica et al. (ed.) *First Language Attrition*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 47-60.
- Pavlenko, Aneta 2014: *The Bilingual Mind and what it tells us about language and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polinsky, Maria 2018: *Heritage Languages and Their Speakers*. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, Monica 2004: *First Language Attrition: Interdisciplinary Perspectives on Methodological Issues*. Amsterdam: John Benjamins.
- Сурдучки, Милан 1978: *Српскохрватски и енглески у контакту*. Нови Сад: Матица српска.

Danko Šipka

THE PATHS OF LEXICAL HYBRIDIZATION IN FIRST-GENERATION
IMMIGRANT SPEAKERS: PRELIMINARY REMARKS

Summary

The present paper analyses the materials from the research by Milan Surdučki about the English lexical influence in Serbian and Croatian immigrants in Canada in 1970s. The analysis shows that the spheres of work and legal issues features a very prominent English lexical influence. This comes in addition to the expected field of previously unknown concepts. Based on the aforementioned analysis and the changes in the circumstances since the time of Surdučki's research, the author formulates a hypothesis about key relevance of the sphere of work and labor relations in the process of lexical hybridization. He also proposes a design for a potential future research aimed at testing the said hypothesis.

Keywords: lexical hybridization, lexical borrowing, lexical contact, immigration, the English language, the Serbian language

УДК 821.163.41.08-1 Настасијевић М.

811.163.41'373.42

Оригинални научни рад

Примљен: 12.11.2019.

Прихваћен: 15.12.2019.

Борђе Р. Оташевић

(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

ПАРОНИМИЈА И ПАРНОМАЗИЈА У ПОЕЗИЈИ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА (I)

Циљ рада је да се у поезији Момчила Настасијевића нађу звучна понављања, у речима истог или различитог корена, која индукују семантичке везе међу речима или стварају „звучне таласе“. Испитивање је вршено на збирци песама *Седам лирских кругова*. Код Момчила Настасијевића је готово сигурно да се ради о свесном поступку јер нису ретки парови речи који имају четири, па и више, истих гласова (слова). У првом делу рада одређује се термин *паронимија*, а пароними се класификују према седам критерија. Други део рада посвећен је парномазији. Одређује се термин *парномазија*, а сем њега уводе се термини *паронимски низ*, *растући паронимски низ*, *опадајући паронимски низ*, *једноstepени паронимски низ*, *двостепени паронимски низ*, *паронимско гнездо*, *центар паронимског гнезда*.

Кључне речи: Момчило Настасијевић, поезија, лексика, паронимија, парномазија

1. УВОД

1.1.

Циљ овог рада је да се у поезији Момчила Настасијевића нађу звучна понављања, у речима истог или различитог корена, која индукују семантичке везе међу речима или стварају „звучне таласе“. Дубље везе

---

* djordje.otasevic@isj.sanu.ac.rs

између звука и смисла, односно испитивање психичких утисака које појединачни гласови или комбинације гласова производе код слушаоца или говорника, нису предмет овог рада¹.

Испитивање је вршено на збирци песама *Седам лирских кругова* (Настасијевић 1968), која је приређена на основу *Целокупних дела* (Београд: Издање пријатеља, 1938-1939).

1.2.

У раним песама ова понављања нисмо уочили (речи које се римују нисмо узимали у обзир). Најуочљивије особине ове поезије су складно и дубоко римовање и правилна ритмичност стихова:

Очврсли су нас многи векови
Тешкога ропства и великих беда;
У слободи сваки дан живота
Сносимо, знајући шта су окови.
Не води нас нада бескрвна и бледа.²

Кад строфе ове у руци ти буду
Питаћеш с осмехом: „Ко ли ми то шаље?“,
И прогласићеш ме за обичну луду.

Луда сам, што те све луђе и јаче
Воли, – мада си од мене све даље.
Луда, што за тобом у самоћи пати.³

1.3.

Тек му је слободан стих омогућио да се у потпуности изрази. „Он није усвојио слободан стих услед неке теорије, већ напрегнувши ухо према земљи која је треперила и дисала. Изненада, после стотина сонета и строфа правилних – осетио је и написао ово: 'на народни глас!' Тако је постала 'Фрула', где наши акценти, сами собом, готово ухваћени на легалу, изненађени као виле које су водиле плес на бакарном гумну, дају ритам неочекиван песми драгој и слободној. Изненадио је виле тај Настасијевић, упавши невиђен међ њих док играху коло, и према закону који се не може избећи могао је да затражи од њих шта хоће. Ах, није

---

¹ В., на пример, Самохвалова 1974, Журављов 1981, Воронин 1982, Воронин 1983, Дун 2017 и др.

² Ц. Настасијевић 1939: 97.

³ Ц. Настасијевић 1939: 105.

тражио ни дути век, ни благо небројено: само да му се акценти роднога језика примају у прави, не у вештачки, ритам свој!“ (ц. Настасијевић 1969: 163).

„Настасијевић је увек читао на глас. Лажна и накинђурена одурност текстова празних одмах је звучала звоном шупљим. Како је звучао, треперио, блистао његов рођени текст, сав занесен од игре и поигравања њених акцената, наше присне и неслућене срдачности. Она је на махове једва чујна (као и пољско цвеће што је једва мирисно када смо престали да будемо у правој вези са безбројним и истинским)“ (ц. Винавер 1938: 14).

„Он је узимао реч као чаролију звука и ритма те испитивао каква се све дејства из ње могу добити. Али он није хтео да магијом речи оствари поезију 'празног' као Маларме, њему је поезија била истоветна са пресудним у најчистијим треперењима онога што је сам знао, опет касно симболистички термин, 'људском душом'. Ипак не добијамо много ако га сврстамо међу симболисте, јер је та књижевна школа у тренутку расцвета Момчилове поезије већ увелико силазила са књижевне позорнице у читавом свету. Настасијевић је ученик симболиста, али он је сувише припадао себи, оригиналности свога талента и својих проналазачка да бисмо га сврстали под наслове песничких школа. Он је више зачетник него довршилац извесних струјања у нашој поезији“ (ц. Павловић 1966: 13).

„Речи су ту за себе и да призивају друге (...). Између једне и друге речи нема моста...“ (ц. Первић 1966: 303).

Један од мостова је и понављање истих сугласника и(ли) самогласника у две или више речи.

1.4.

Ово понављање може бити несвесно, поготово када су иста само два гласа и када су речи са њима далеко једна од друге.

З М О	чињаше ми се, лебде њена перја високо над стрехом, <u>сузом</u> , земљом, <u>злбом</u> ;
В Р	То што нам звезде опет као и другим грађанима сјаје, што <u>ветар</u> се <u>враћа</u> у трезно стање, и куле облака се <u>кваре</u> ...
С Т Р	Теби остаје само да се <u>скотрљаш</u> низ <u>стрме</u> обронке планине

Г Р   Уморан фаун згрчен на ноћи спава
                 сломљен и тужан низ снове се батрга.
                 Понеки пут то рука његова заблиста
                 и збрише све звезде са чела.
                 На ивици дубраве фаун се смеши сред дана.
                 Арлаучу вуци и разгоне ноћ,
                 а она бежи и скрива се сред његових
                 црних груди.

Г Р   Под огромном јесени која се шири
                 он почиње да игра своју дугу игру

П Л Л   У Ништавилу се Оно поделило
Е И О   Преселило се у нас ћутећи

Код Момчила Настасијевића је готово сигурно да се ради о свесном поступку јер нису ретки парови речи који имају четири, па и више, истих слова.

С В Т Л И   л' се од бола посветила,
Е И   по кап нам уља за лек из незнани,
                 миљем да светли кандило

Н С Т Ј   Настајем чудно
А А Е   из овог нестајања.

Ефекат је најизразитији када су речи узастопне или синтаксички повезане.

Т Р Н М   трном претрнем глога

У прилог тврдњи да је Момчило Настасијевић свесно употребљавао фонетска понављања иде и чињеница да је песме писао дуго, стрпљиво комбинујући речи, а, такође, и веома велики број на овај начин спојених речи.

Да би читаоци почели да примећују ова понављања, неопходно је неколико упечатљивих примера.

Плач и смех врве у вреви⁴

Преболи, те зададох,
Моја без пребола, брале.⁵

„Схема смеха“⁶

Есть лирика великая –
Кириллица⁷

После тога, а поготово при поновном читању, примећује се и оно што се у први мах није примећивало.

У прилог тврдњи да се Момчило Настасијевић свесно користио паронимијом као изражајним средством иде и једна његова белешка из 1935. године: „Рећи и река, исти корен. Идеја говора и идеје реке истоветна је: непрекидни ток“ (ц. Трифуновић 1966: 275).

1.5.

Иако говоримо о „фонетским понављањима“ и „звучном таласу“, имамо у виду одразе звукова у графици, премда се звучна и графичка форма постојања поетског текста у потпуности не подударују. Ова разлика је, ипак, знатно мања него у већини других језика⁸.

1.6.

Необично је да критичари који су вредновали поезију Момчила Настасијевића нису о овоме експлицитно говорили иако се види да су осећали игру и преплитање звукова.

У нашој лингвистичкој науци на паронимију није обраћена већа пажња⁹. Слично је и код других словенских народа¹⁰. Иако нисмо анали-

⁴ Настасијевић 1966: 46.

⁵ Настасијевић 1966: 44.

⁶ Григорјев 1977: 195.

⁷ Григорјев 1977: 216.

⁸ За руски језик в. Кукушкина 1981: 198. О односу језика и писма постоји веома богата литература.

⁹ Значајнији лингвистички радови посвећени паронимији јављају се тек од 90-их година прошлог века (Шипка 1990, Радић-Дугоњић 1991, Пипер 1993, Драгићевић 1996). У Прањковић 1980 наводи се песма Звонимира Балоба „Што се од воде прави“ у којој има паронима истог и различитог корена (те су речи истакнуте), али се термини *паронимија* и *парономазија* не помињу.

¹⁰ „Паронимы – наименее изучаемая лексическая сущность. Можно сказать, что данная группа – это «белое пятно» в методике преподавания русского языка и культу-

зирали поезију других песника, сигурно је да Настасијевић није једини који је посезао за њом¹¹.

У руској поезији, почевши од 10-их година 20. века, паронимија и парономазија су једно од важних поетских средстава. Користе их Мајаковски, Хлебњиков, Пастернак, Цветајева и многи други (в. Григорјев 1977, Надешкин 2012, Крицкаја 2013, Кадимов 2014, Саркисјан 2014 и др.). Иако су неки од њих стварали у време када и Настасијевић, нема основа да се говори о утицају руских песника на Момчила Настасијевића.

1.7.

Корисно је и занимљиво погледати радове Фердинанда де Сосира о анаграмима.¹²

2. ПАРОНИМИЈА

2.1. Одређење

Термини *пароним* и *паронимија* срећу се у бројним речницима, општим и специјализованим, лексиконима и енциклопедијама, као и у лингвистичким радовима.

„**пардним** м (грч. *παρονομα*, име) лингв. **1.а.** реч која је са другом речју изведена од истог корена (нпр. *тећи*, *ток*, *протицати*) (Клаић б). **б.** реч која је са другом речју изведена од истог корена сличног значења (нпр. *психички*, *психолошки*) (К-Ш 1). / **2.** реч по облику и графички слич-

---

ры речи” (ц. Њекрасов 2014: 71); „Лингвистическая наука стала заниматься вопросами паронимии, главным образом, со второй половины прошлого века, хотя сами паронимы были замечены еще в словарях и очерках XIX столетия. Паронимия на сегодняшний день остается одной из самых малоизученных фактов языка и явлений речи“ (ц. Алијева 2011: 114); О том, что в отличие от синонимов, омонимов, антонимов, полисемии ит.д. паронимия остается менее изученной, писали все исследователи, так или иначе обращавшиеся к ней [8, 9]. Действительно, несмотря на выход в свет целого ряда исследований, по-разному освещающих это сложное и интересное явление, паронимия до сих пор «остается наименее изученной областью в русском языкознании» [1] и поэтике“ (ц. Кадимов 2014: 1107).

¹¹ У збирци песама *Калеидоскоп* Васе Павковића (Београд: Књижевна омладина Србије, 1981), у прве три песме нашли смо осам паронима. Звучна понављања подупиру везу семантички већ зближених речи. Готово све речи песме „Редослед“ (стр. 5) чланови су истог паронимског гнезда, што је изузетно ретко и веома упечатљиво.

¹² Исцрпно о томе пише Ј. Старобински (1971).

на другој речи, али различитог порекла и значења (нпр. предвидети и превидети) (Клаић 6).“ (ц. РСАНУ 19: 423)

„**паронимија** ж 1. појава паронима у лексичком систему (Ред.). / 2. стил. фигура која се састоји у повезивању речи гласовно сличних, али етимолошки различитих ради истицања неке подударности или опречности, или постизања комичног ефекта (Енц. Лекс.).“ (ц. РСАНУ 19: 423)

„**паронимија**, -ē ж [в. пароним] 1. извођење речи из истог корена, сродност по пореклу. 2. делимична сличност уз разлике у изговору, акценту или квантитету, као и у значењу (нпр. *лук* – *лук*).“ (ц. Клајн и Шипка 2006: 896)

„**paronim** грч. (para² (...) + óнома – име) 1. riječ izvedena od istog korijena kao i druge riječi, izvedenica, нпр. reći – rok – izricati – riječ; 2. Riječ po obliku i pravopisu slična jedna drugoj riječi, ali različitog značenja, što često dovodi do krive upotrebe, нпр. *predvidjeti* umjesto *previdjeti*, *presjesti* umjesto *prisjesti* i sl.; исп. homonim, sinonim (ц. Клаић 1984: 1012).

„**paronimija** – stilска figura koja se састоји u povezivanju riječi istog korijena („izreći rečitu riječ“)“ (ц. Клаић 1984: 1012).

„**paronim** (lat. paronymus), reč izvedena od istog korena kao i još neka druga reč: plesti – plot, vrteti – vreteno – vrat. Paronimi su i reči koje se oblički podudaraju, ali se razlikuju po značenju, često i izgovoru, akcentu: *drûga* (genitiv od drug) i *drûga* (drugarica), *vâga* (imenica) i *vâgâ* (prezent od vagati)“ (ц. Пецо и Станојчић 1972: 263).

„**paronimija** (...) izvod iz druge riječi *ptr*; izvedenica; odnos između dvaju ili više paronima; svojstvo paronima *spr*; nauka o paronimima *jc*; stilско sredstvo (figura); састоји се u povezivanju riječi izvedenih iz istog korijena: *noć noćevati*, *muku mučiti*, *mrkli mrak*, *zimu zimovati* (elz).“ (ц. Симеон 1969: II 24)

„**паронимы** (...) Слова, которые вследствие сходства в звучании и частичного совпадения морфемного состава могут использоваться в речи; ср. гетерофемия, малапопризм“ (ц. Ахманова 1966: 313).

paronymy / The relationship between two or more words partly identical in form and/or meaning, which may cause confusion in reception or production. In the narrow sense the term paronymy refers to ‘soundalikes’ (cognate near-HOMOPHONES such as affect/effector feminine/feminist), but in the wider sense it covers any ‘lookalike’ or ‘meanalike’ CONFUSIBLE-WORDS. → DERIVATIVE (ц. Хартман и Џејмс 2002: 106).

paronymy [Grk ónyma ‘name’] / 1 Phonic similarity between two expressions from different languages, e.g. Eng. summer and Ger. Sommer. / 2 In

word formation, obsolete term for derivations of the same word stem: work, worker, workable (ц. Басман 1998: 862)

„Под паронимией в стихотворных текстах мы будем понимать явление паронимической аттракции, т.е. сближение паронимов, причем не любых близкозвучных слов, а лишь разнокорневых. Такое понимание пароними с одной стороны, сближает ее с паронимией, а с другой – отделяет ее от обычного 'культурно-речевого' взгляда на звуковую близость между разными словами, находящего свое законное отражение в различных 'словарях паронимов' и родственных пособиях. Нижний предел 'близкозвучности', необходимый для того, чтобы словоформы в тексте могли быть признаны паронимами, мы условно определим на орфографическом уровне – для чего, как показывает анализ материала, есть основания в самой поэтической практике – и примем этот рабочий минимум в виде двух тождественных согласных. Совпадение гласных не является необходимым – гласные могут в максимално широких пределах (вплоть до 'нуля'). Обычно (но не обязательно!) совпадение порядка следования согласных“ (ц. Григорьев 1977: 186-187).

„В современном русском литературном языке пароними представляют особый пласт лексики, характеризующийся созвучность слов, родственных по корню, но различающихся семантически, т.е. не способных заменять друг друга в предложении без изменения его смысла. Паронимы – это близкие по звучанию однокорневые слова с ударением на одном и том же слоге, относящиеся к одной части речи, одному роду или виду, но выражающие разные смысловые понятия“ (ц. Вишнякова 1984: 4). Олга Викторовна Вишнякова разликује лексичке, фразеолошке и синтаксичне парониме (в. Вишнякова 1984: 7-14). У неким случајевима „растојање“ међу паралелним појмовима, израженим паронимима, толико је велико да се ови пароними називају контрарним (супротним): *адресант/адресат, сталагмит/сталактит* (в. Вишнякова 1984: 4).

„Što se sve u literaturi misli pod paronimijom, dovoljno su ilustrativni fr. parnjaci *amour* ('ljubav') i *amer* ('gorčina; žuč'), koji su samo grafijski i fonetski slični, *amoral* i *immoral* ('nemoralan'), koji su sinonimi, te *humain* ('human') i *humanitaire* ('humanitaran'), koji su paronimi. Bez obzira na opseg pojma paronimi su uvijek problem kulture govora (Thomas, 1984), teški slučajevi (rus. *трудные слова*), odnosno nedoumice (engl. *confusibles*) pri učenju jezika. U teoriji se književnosti najčešće pod paronimima razumijevaju bliskoizvučnice bez etimološke veze kojih je upotreba stilski izrazito obilježena (Severskaja, 1990), odnosno najčešće se paronimija izjednačuje s paronomazijom“ (ц. Тафра 2003 : 439).

У овом раду паронимија се одређује као поређење гласовно сличних речи истог корена. Неопходно је подударање од најмање два заједничка сугласника. Подударање самогласника није нужно.

2.2. Класификација

Руски лингвисти В. П. Григорјев и Е. Ј. Кукушкина разликују три основна типа паронимије: вокалски, метатетички и консонантски. Први и трећи тип имају варијанте – емпететски и аугментативни тип.

Вокалски тип паронимије одликује се подударношћу консонаната у „квазикоренима“ речи-паронима, обично при неједнаким самогласницима. Примери овог типа су најбројнији у лирици Александра Блока:

Чуть слежу, склонив колени

Веял сладкий дурман,
Оттого, что болотная дрема
Са плечами моими текла

Красный дворник плещет ведра
С пьяно-алою водой,
Плящут огненные бедра
Проститутки площадной.

В сырой и серой высоте
Пред ликом родины суровой.

Вокалском типу паронимије припада и случај потпуног поклапања „квазикоренова“ зближених речи. Овај тип условно називају „поетска етимологија“.

За тобой в хороводах расплещут
Осенницы одежд свои.
Осененная реющей влагой,
Распустила ты пряди волос.

И вот в парах и тучах тучных.

Ее огнем, ее Вечерней
Один дышал я на горе,
А город грохотал безмерней
На возрастающей заре.

Емпететички тип паронимије разликује се од вокалског тиме што квазикорен једног од паронима садржи допунски сугласник. Нпр.:

Испугаюсь хулы и похвал

Она пришла с заката.
был плащ ее заколот
Цветком нездешних стран.

Завела в очарованный круг,
Серебром своих вьюг занавесила.

Опять – бессильно и напрасно –
Ты отстранялась от огня...
Но даже небо было страсно,
И небо было за меня! ...

Взглянуть в ее потухший взор
Те пастухи – теперь седые –
Свои стада сгоняют с гор.

Код метатетичког типа паронимије мења се редослед сугласника при једнаком консонантском склопу квазикорена.

И вот, как посол нарастающей ночи,
Пророческий голос ударил в толпу.

И смятенные сменяет веселье

Под печалью нив твоих заплачу

Тени безвучно спешащих
Тело продать,
И забвеное купить

Постепенно наступил

„Красота проста“ – нам скажут, –
Пестрой шалью неумело
 Вы укроете ребенка

Консонантна паронимија карактерише се једнакошћу вокала. Код аугментативног типа један пароним се разликује од другог по консонантима додатим с леве стране (један или два). Близак је поетској етимологији.

Холодно, странно и рано

Тени на стене

За то, что тихими стихами
 мы громко обличили вас!

Тихо и в темные кудри вплетаю
 Тайных стихов драгоценныалмаз.

Поймать за тучкою летучей¹³

Григорјев наводи и четврти тип – генеративни (Лорка – радиолокатор). Сва слова (фонеме) полазног имена *Лорка* налазе се у речи *радиолокатор* (Григорјев 1977: 211). Различите типове паронимије наводе и други руски лингвисти (Алијева 2011, Комарова 2012 и др.).

У овом раду пароними ће бити разврстани према следећим мерима:

- 1) број истих консонаната
- 2) „енигматска“ класификација
- 3) контактни и дистактни пароними
- 4) једнолексемни и дволексемни пароними
- 5) фонетске особине подударачућих сонаната и консонаната
- 6) структура речи
- 7) једноструки и вишеструки пароними.

На овај начин покушали смо да отклонимо главни недостатак поделе коју је предложио В. П. Григорјев (а прихватила Е. Ј. Кукушкина) –

¹³ Примери су из Кукушкина 1981; 196-201.

међу типовима није лако повући границу па су биле могуће различите типолошке интерпретације¹⁴.

2.2.1. Број истих сугласника

Највећи број паронима има по два иста сугласника. Број подударачких вокала није узиман у обзир иако је јасно да они повећавају паронимски ефекат.

2.2.1.1. Двосугласнички пароними

С Н   Но из сна – ведре таме,
                              трепет их чило што сниле
                              па сунцу, магли, на пропланку
                              ћућоре белу тајну на уранку. (12)¹⁵

С Н   сана кад лице огледне,
А А   лине ли јој сан у румен,
                              је ли ме, водо, сневала? (13)

Ј Д   Јад јадани ме,
А   јагода зри (13)

В Д   Вазда кад шумом враголили
О   поведи с вечери на воду. (31)

В Д   За ожилком се
И А   у видање прикраде
                              бледа видарица без наде. (44)

М Л   Целивам стабла,
И   браћу моју редом,
                              милујем ожилке нежно.
                              Мили друзи (...) (52)

В Р   Увору где извирало (64)
О

---

¹⁴ На то скреће пажњу и В. П. Григорјев (1977: 195).

¹⁵ Стихови су из збирке Седам лирских кругова (Настасијевић 1966). Број у загради означава страницу.

- Ј Д   Једе, а поједене
Е Е   неманска већ утроба их вари (74)
- Г Л   То тма кад мува пауку,
А   преситости је
огладнети за глађу. (75)
- Р Д   Па Исаија ликуј,
О   чемером кад нежељени род
родитеља прострели. (79)
- Н Ћ   Сабласно
О   ноћи у ноћ је тај бат

Да преспава се,
да претегли у Бога дан.

Жеђа јер ноћнику
испити себи лик. (80)
- Д Н   Да преспава се,
да претегли у Бога дан.

Жеђа јер ноћнику
испити себи лик.

Насушје данику
у јарам врат. (80)
- Л В   Лове,
О   а уловљени (81)
- С Б   Собе то испуни,
О Е   собичке (81)
- В К   вековати у век (89)
Е
- З Л   Злодух злу, доброты верни роб (89)
У
- М Р   Слеп, – или погледом мри,
И   јер и смрти то
као живота је мало. (91)

- Т К
А Гине ткач,
и гине ткање, и влат
Ал чудно непогиба мир
златали зри,
где гинуло се и ткало. (91)
- Г Н
И Е Гине ткач,
и гине ткање, и влат
Ал чудно непогиба мир
златали зри,
где гинуло се и ткало. (91)
- П Ј
Е Поглед је, – пијем,
и цјанећ све ме
чудно себе свему дам. (91)
- М К
У Замукни муком скота (95)
- М Р Мркло кад језгро живота,
замрачи њим
и празни умља вид. (95)
- Х Д
О Ходом то у неходе,
у беспуће непутем (98)
- В Р
Е И стопом то, и скутом,
врелини врео (98)
- З Н
А И знам,
и леди ме знање (99)
- П Т Пеците, жеге, –
пламена не спекосте плам (106)
- Л Д
Е ледите, циче, –
леда не следисте лед. (106)
- Б Л
О Болног тек бол ме (106)

- В Д
И   Тајна то тајни,
                          за даљу некуд мену
                          отвори вид.
                          И обневиди око (107)
- П Т
У   Беспутан,
                          даљинама поведем на пут. (108)
- Р Ч
Е   мрем неизречјем
                          у реч. (110)
- Т Ј
А   тајно је кроз потаје моје, знам,
                          нога њена била. (113)
- Г Р
О   загорчај, загорчај све дубље.
                          Из горке ране
                          дубини проврем у врело. (115)
- В Р
О Е   Из горке ране
                          дубини проврем у врело. (115)
- М Р   На самртни роди се знак,
                          да живи мрењем. (117)
- Н М
Е   Блажен у теби да занемим.
                          И од нема мене
                          стена да прозбори гори (122)
- Б Л
О   Нек боли,
                          не заболела! (130)
- П Ч
Е И   нек печи,
                          не опечила. (130)
- Љ Б
У   са таласавих груди
                          нељубљене девојке,
                          љубица смерна. (130)

Уз две истокорене речи у неколико стихова налази се и реч различитог корена (у стиховима су ове речи подвучене испрекиданом линијом): *сна – сниле – сунцу* (стр. 12), *јад – јадани – јагода* (стр. 13), *занемим – нема – мене* (стр. 122), тако да се осим паронимије овде јавља и парономазија (в. ниже).

2.2.1.2. Тросугласнички пароними

К Л Н   Клоне дан
О   горама у руј.
                    Самотна уздрхти бреза
                    у твоје тело.
Приклони главу рамену мом (26)

В Р В   Плач и смех врве у вреви (46)
Е

Ј Д Н   јадовно голотињом у небо,
једно је, о једина (51)

Т В Р   смаком потопило би створа,
А   смаком твар. (62)

К Р В   Живоме живо крвави дуг,
                    брат брата једе,
                    друга друг.

                    Једе, а поједене
                    неманска већ утроба их вари
                    зле у гору крв. (74)

Т Р Л   трулежи трулеж
У Е   на несатрулелу влат. (79)

К Р С   Крст на раскршћу (82)

Р С П   О, зар за даља распећа
А Е   невинога не.

                    Сина не распесте, ви
распео се сам. (82)

Ч С Т И	На кужне међе <u>пречиста</u> буде кад стала. <u>Нечисти</u> кап чедно се откинула и пала. (86)
Т Р Г А	<u>трагом</u> у <u>нетрагу</u> (98)
Б Р Д	и <u>броди</u> да се не <u>реброде</u> (99)
П Л М А	Пеците жеге, – <u>пламена</u> не спекосте <u>плам</u> . (106)
П К Ј О О	И <u>неспокоји</u> у <u>покој</u> сви оживе. (113)
Т Р М А	<u>трагом</u> је зоре <u>тражим</u> (130)
Ц В Т Е	ил <u>цветај</u> као <u>цвет</u> (131)
Т В Р	ослушкују се <u>створ</u> и <u>твар</u> (131)
П Р Ч И	чудну <u>причамо</u> <u>причу</u> (134)

2.2.1.3. Четворосугласнички пароними

Н С Т Ј А Е А	<u>Настајем</u> чудно из свог <u>нестајања</u> (24)
Т Р Н М	<u>трном</u> <u>претрнем</u> глога (55)
Б С Т Р И И	на <u>бистрину</u> те <u>забистри</u> тама (68)
С П К Ј О О	<u>Нespoкој</u> звездани мир тај њином <u>спокојству</u> . (83)

2.2.2. Енигматска класификација

Енигматска терминологија, иако неуједначена, својим многобројним терминима врло прецизно разграничава односе између двеју, или више речи које имају заједничка слова¹⁶. Постава већине ових загонетака је стиховна. Пароними су узимани у облику у којем се налазе у Настасијевићевим песмама, док речи у решењима загонетака морају бити у номинативу једнине (евентуално и множине), односно инфинитиву.

2.2.2.1. Учаурени пароними

Чаура је загонетка код које се између почетног и крајњег слова једне речи налази „учаурена“ друга реч. Код паронима критеријум „учаурености“ је блажи – број слова која „преостају“ код „учауривања“ речи с леве и десне стране не мора бити подједнак, што у енигматици обично није дозвољено.

вид – обне[вид]и (107)

бес[пуг]ни – пуг (108)

неуз[реч]јем – реч (110)

печи – с[печи]ла (130)

2.2.2.2. Анаграми

Анаграм је загонетка код које се од слова једне речи преметањем добија друга реч. Међу паронимима које смо пронашли у поезији Момчила Настасијевића нема чистих анаграма (сва слова обе речи су потпуно иста).

Главне варијанте анаграма су: логогрифни анаграм, крњи анаграм, проширени анаграм и учаурени анаграм (то је исто што и анаграмна чаура¹⁷).

Код крњег анаграма словима прве речи се, пре анаграмирања, додаје још једно слово.

---

¹⁶ Иако је енигматика у Србији, као и у целом региону, већ деценијама веома развијена – редовно излази неколико теоријско-информативних часописа, а сваке године се објави више књига о енигматици – до сада није састављен и објављен као засебна књига ниједан исцрпнији речник енигматских термина. Ипак, пописи енигматских термина с тумачењем, мање или више исцрпни, могу се наћи у појединим листовима и књигама (нпр. Шантек 1960-1963, Шпицер 1930).

¹⁷ В. Оташевић 1985.

врве – врви [+ и] (46)

По терминологији Григорјева ово је генеративна паронимија (Григорјев 1977: 211).

Проширени анаграм је загонетка код које анаграмирана реч има једно слово „вишка“ (овде је дозвољено да се одбаце и два слова, што се понекад среће и у енигматици).

створа – твар [- с, о] (62)

Разликовање крњег и проширеног анаграма за анализу паронима није неопходно.

2.2.2.3. Испуштаљка

Када се из првог паронима „испусти“ једно или више слова, без промене њиховог места, добија се други пароним. Сличан случај је и код проширеног анаграма где први пароним има „вишак“ слова, али се код испуштаљке слова не премећу.

цвет[ај] – цвет (131)

2.2.2.4. Додаваљка

Код додаваљке се, обрнуто од испуштаљке, првом парониму додаје једно или више слова.

лази – [п]лази (75)

Додаваљка и испуштаљка су блиске (али не и сасвим једнаке) с аугментативном паронимијом Григорјева и Кукушкине.

2.2.3. Контактни и дистантни пароними

Контактни пароними следе непосредно један за другим, па је зато паронимијски утисак најизраженији.

јад јадани (13)

трном претрнем (55)

род родитеља (79)

злодух злу (89)

замукни муком (95)

врелини врео (98)
следисте лед (106)
причамо причу (134)

Веома су изражајни и пароними везани предлогом или везником:

ВРВЕ у ВРЕВИ (46)
ЛЕДЕ, а ПОЈЕДЕНЕ (74)
ОГЛАДНЕТИ за ГЛАЉУ (74)
ТРУЛЕЖИ ТРУЛЕЖ / на НЕСАТРУЛИМУ влат (79)
ЛОВЕ, / а УЛОВЉЕНИ (81)
КРСТ на РАСКРШЋУ (82)
ВЕКОВАТИ где ВЕК (89)
ТРАГОМ у НЕТРАГУ (98)
БОЛНОГ тек БОЛ ме (106)
ПРОВРЕМ у ВРЕЛО (115)
ЗАТРУБИТИ у ТРУБЉЕ (115)
СТВОР и ТВАР (131)
ЦВЕТАЈ као ЦВЕТ (131)

Дистантни пароними што су удаљенији један од другог све су мање уочљиви. Пароними раздвојени целом строфом за читаоце су готово неприметни па у списак, сем изнимно, нису ни уношени.

2.2.4. Једноструки и вишеструки пароними

Реч која је заједничким сугласницима повезана само с још једном речју заједно са њом чини пар једноструких паронима. Нпр.:

Мркло кад језгро живота,
замрачи њим
и празни умља вид. (95)

Највећи број паронима је једнострук.

Када су заједничким сугласницима повезане више од две речи, говорићемо о вишеструким паронимима. Ако су сви пароними истокорени

(или разнокорени – код парономазије), зваћемо их немешовити вишеструки пароними.

сана кад лице огледне,
лине ли јој сањ у румен,
је ли ме, водо, сневала? (13)

ледите, циче, –
леда не следисте лед. (106)

Гине ткач,
и гине ткање, и влат
Ал чудно непогиба мир
златали зри,
где гинуло се и ткало. (91)

Гине ткач,
и гине ткање, и влат
Ал чудно непогиба мир
златали зри,
где гинуло се и ткало. (91)

Мешовити су они вишеструки пароними који се састоје од најмање два истокорена паронима и једног, или више, паронима различитог корена (код парономазије је обрнуто).

Но из сна – ведре таме,
трепет их чило што сниле
па сунцу, магли, на пропланку
ћућоре белу тајну на уранку. (12)

Јад јадани ме,
јагода зри (13)

јадовно голотињом у небо,
једно је, о једина (51)

Блажен у теби да занемим.
И од нема меће
стена да прозбори гори (122)

2.2.5. Укрштена паронимија

Коришћење најмање два пара различитих паронима у оквиру исте строфе или неколико узастопних стихова, при чему су чланови ових парова измешани, назваћемо укрштена паронимија.

Гине ткај,
и гине ткање, и влат
Ал чудно непогиба мир
златали зри,
где гинуло се и ткало. (91)

2.3. Фонетске особине

Међу заједничким словима наведених паронима има 19 различитих сугласника. Најчешће се јавља сонант *p* – 24 пута. Ниже су наведени сви сугласници који се појављују као заједничка слова, те њихов број и проценат:

Р – 24 (15,09%)	П – 8 (5,03%)
Т – 18 (11,32%)	Ј – 6 (3,77%)
В – 14 (8,80%)	Г – 5 (3,14%)
Л – 14 (8,80%)	Ч – 4 (2,51%)
Д – 12 (7,54%)	З – 3 (1,88%)
Н – 11 (6,91%)	Х – 2 (1,25%)
С – 10 (6,28%)	Љ – 1 (0,62%)
М – 9 (5,66%)	Ћ – 1 (0,62%)
Б – 8 (5,03%)	Ц – 1 (0,62%)
К – 8 (5,03%)	

Укупно: 159 (100%)

Звучник сугласника је далеко више него безвучних – 108 (67,92%), од чега је сонаната 79 (49,68%).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Алијева 2011: С. А. Алиева, „Вопросы расширения границ понятия о паронимии“, *Вестник Университета Российской академии образования*, 5, Москва, стр. 114–116.

- Ахманова 1966: О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Советская энциклопедия.
- Басман 1998: Hadumod Bussmann, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, London – New York: Routledge.
- Винавер 1938: Момчило Настасијевић, *Из тамног вилајета*, Предговор Станислава Винавера, Београд.
- Вишнякова 1984: О. В. Вишнякова, *Паронимия в русском языке*, Москва: Высшая школа.
- Воронин 1982: С. В. Воронин, *Основы фоносемантики*, Ленинград: Издательство ленинградского университета.
- Воронин 1983: С. В. Воронин, „Синестезия и звуко-символизм“, у: *Психолингвистические проблемы семантики*, Москва: Наука.
- Григорьев 1977: В. П. Григорьев, „Паронимия“, у: *Языковые процессы современной русской художественной литературы : Поэзия*, Москва: Наука, стр. 186–239.
- Драгићевић 1996: Рајна Драгићевић, „О једној врсти лексичке паронимије“, *Српски језик* 1/1–2, Београд, 456–467.
- Дун 2017: Вэнькан Дун, „Фоносемантика в поэтических текстах“, у: *XXIII Международная научно-практическая конференция Наука сегодня: теория, практика, инновация*, Астрахань: Научный центр „Олимп“, стр. 199–201.
- Журавлев 1981: А. П. Журавлев, *Звук и смысл*, Москва: Просвещение.
- Кадимов 2014: Р. Г. Кадимов, „Паронимическая аттракция в творчестве В. Маяковского и А. Вознесенского“, *Фундаментальные исследования*, 12, Пенза, стр. 1106–1110.
- Клаић 1984: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi : Tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod МН.
- Клајн и Шипка 2006: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Кожевникова 1979: Н. А. Кожевникова, „Из наблюдений над звуковой организацией стихотворного текста“, у: *Проблемы структурной лингвистики 1979*, Москва: Наука, стр. 181–194.
- Комарова 2012: П. Г. Комарова, „Межъязыковая и внутриязыковая паронимия“, *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, 4-2, Киров, стр. 24–27.
- Крицкаја 2013: Н. В. Крицкая, „Паронимическая аттракция 'русских' поэм Марины Цветаевой“, *Культура. Духовность. Общество*, 6, Новосибирск, стр. 264–268.
- Кукушкина 1981: Е. Ю. Кукушкина, „О предпосылках паронимии в лирике А. Блока“, у: *Проблемы структурной лингвистики 1979*, Москва: Наука, стр. 195–204.
- Мунен 1974: Georges Mounin, *Dictionnaire de la linguistique*, Paris: Presses Universitaires de France.

- Надешкин 2012: А. М. Надежкин, „Совмещение приема паронимической аттракции и корневого повтора в поэзии М.И. Цветаевой“, *Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности*, 7, Нижний Новгород, стр. 145–149.
- Настасијевић 1968: *Седам лирских кругова*, избор и предговор Васко Попа, Београд: Просвета.
- Настасијевић 1939: Момчило Настасијевић, *Целокупна дела : Ране песме и варијанте*, Београд: Издање пријатеља .
- Некрасов 2014: А.Ю. Некрасов, „Дифференцирующие признаки паронимии: аспекты, критерии, компоненты“, *Проблемы социально-экономического развития Сибири*, 3 (17), Братск, стр. 71–75.
- Оташевић 1985: Đorđe Otašević, „Klase i grupe“, *Zagonetač* 307, str. 4–5.
- Павловић 1966: Миодраг Павловић, „Момчило Настасијевић“ (предговор), у: Момчило Настасијевић, *Изабрана дела, књ. 1*, Загреб – Београд – Сарајево: Напријед – Просвета – Свјетлост.
- Первић 1966: Мухарем Первић, „Поетика и поезија Момчила Настасијевића“, у: Момчило Настасијевић, *Изабрана дела, књ. 2*, Загреб – Београд – Сарајево: Напријед – Просвета – Свјетлост.
- Пецо и Станојчић 1972: Asim Peco, Živojin Stanojčić (ur.): *Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja : Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres,
- Пипер 1993: Пипер Предраг, „Међујезичка паронимија у систему категоријалних појмова конфронтативне лексикологије“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 22/2, Београд, стр. 13–21.
- Прањковић 1980: Ivo Pranjković, „О неким граматичко-лексиčким особитостима сувременог хрватског пјесништва“, *Umjetnost riječi* XXIV/4, Zagreb, str. 275–295.
- Радић 2008: Јованка Радић, „Пароним – од логичког до лингвистичког термина“, *Зборник радова Института за српски језик I – посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота*, Београд: Институт за српски језик САНУ, стр. 459–470.
- Радић-Дугоњић 1991: Милана Радић-Дугоњић, *Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Радић-Дугоњић 1996: Радић-Дугоњић Милана, „О идеографској класификацији руско-српских међујезичких паронима“, *Јужнословенски филолог*, ЛП, Београд, стр. 161–168.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Српска академија наука и уметности.
- Самохвалова 1974: В. И. Самохвалова, „Использование фонетических приемов для передачи содержания в поэтическом высказывании“, у: *Языковая практика и теория языка*, Вып. 1, Москва: Наука.

- Саркисјан 2014: Ж. П. Саркисян, „Типи и явления паронимической аттракции на примерах произведений А. Вознесенского“, у: *Наука, образование, общество : проблемы и перспективы развития : сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции*, Владикавказ: Северо-Осетинский государственный университет им. К. Л. Хетагурова, стр. 108–111.
- Старобински 1971: Jean Starobinski, *Les mots sous les mots : Les anagramme de Ferdinand de Saussure*, Paris: Gallimard.
- Тафра 2003: Branka Tafra, „Leksičke pogreške zbog sličnosti“, *Govor*, 1-2, Zagreb, str. 43–448.
- Трифуновић 1966: Борђе Трифуновић, „Древна лексика у поезији Момчила Настасијевића“, у: Момчило Настасијевић, *Изabrана дела, књ. 2*, Загреб – Београд – Сарајево: Напријед – Просвета – Свјетлост.
- Хартман и Џејмс 2002: R. R. K. Hartmann, Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, New York: Routledge.
- Шантек 1960-1963: Miroslav Šantek, „Mali tumač zagonetaka“, *Modra lasta* 55-109, Zagreb.
- Шипка Данко 1990: „Пароними из енглеског у српскохрватском општем и менталном лексикону“, у: *IV симпозијум Контрастивна језичка истраживања. Нови Сад, 6. и 9. децембра 1989. Зборник радова*, Нови Сад: Филозофски факултет, стр.130–135.
- Шпицер 1930: Мавро Špicer, *Leksikon za sastavljače i odgonetače zagonetaka s uvodom, tumačem i primjerima*, Zagreb: autorsko izdanje.

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

Ђорђе Оташевић (Београд)

Danko Šipka: LEXICAL LAYERS OF IDENTITY : WORDS, MEANING, AND CULTURE IN THE SLAVIC LANGUAGES. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 206 str.

Након књиге *Lexical Conflict*, коју је угледни издавач Cambridge University Press објавио 2015. године, ове године се код истог издавача појављује још једна књига Данка Шипке.

Монографија *Lexical Layers of Identity: Words, Meaning, and Culture in the Slavic languages* („Лексички слојеви идентитета: речи, значења и култура у словенским језицима“) садржи пет делова.

У првом, уводном делу (*Introduction*, 1–62) наводи се тема монографије и концептуална мапа, даје се преглед релевантних истраживања и прецизира методологија истраживања.

Други део, *Deep Layer* („Дубински слој“, 63–128), садржи три одељка: *Lexeme-level Culture-bound Words, Divisions, and Features* („Речи, поделе и особине везане за културу на нивоу лексема“), *Lexicon-based Culture-bound Field Density* („Културно условљена густина поља на нивоу лексикона“) и *Stability and Change* („Стабилност и промена“).

Трећи део, *The Exchange Layer* („Разменски слој“, 129–159) такође садржи три одељка: *Cultural Influences* („Културни утицаји“), *Geographical Contact* („Географски контакт“) и *Inbound and Outbound Exchange* („Улазна и излазна размена“).

У четвртом делу, *The Surface Layer* („Површински слој“, 161–208), говори се о лексичком планирању и лексикографској традицији, те различитим ставовима изворних говорника о језичком инжењерингу.

„Међудејство слојева“, „Основне тезе“ и „Поглед унапред“ тема су закључног дела, *Synthesis* („Синтеза“, 209–229).

Основна идеја ове књиге јесте да језик не само да одражава идентитете који независно од њега постоје у друштву и његовим културама (социјални, етнички, итд.) него и да, као такав, својим говорницима даје одређени културни идентитет. Другим речима, говорници језика, њихових варијаната, група језика деле као говорници одређени културни идентитет. Наравно, тај идентитет преплиће се са различитим другим културним идентитетима.

У лексици се речени културни идентитет опстоји у три међусобно повезана слоја: дубинском, разменском и површинском, па су и три главна дела књиге посвећена свако једном од трију слојева.

Дубински слој односи се на начин на који језик дели појмове у речи, како повезује речи, какви односи значења, конотација, асоцијација, итд. постоје унутар речи. Односи у дубинском слоју резултат су процеса које је тешко објаснити а промене у тим односима су тешко изводљиве, одвијају се током стотина година.

Разменски слој односи се на то како су говорници дефинисани културном разменом са другим срединама, у које су културне кругове уклопљени, колико речи позајмљују и дају, из којих културних кругова, итд. Узроци односа у овом лексичком слоју културног идентитета су јасни, укотвљени су у историјски развој и геополитичке констелације. Промене су могуће, али само ограниченог домета и у зависности од даног историјског тренутка, како показују успешни и мање успешни пуристички подухвати.

Површински слој односи се лексичко планирање, стварање нових речи (нпр. при постајању нове терминологије), те лексичко просуђивање (проглашавање неке речи пожељном или непожељном). Овде је културни идентитет говорника дефинисан сталном динамиком односа лексичких елита и укупне масе говорника.

У књизи се наводе примери за сва три лексичка слоја културног идентитета, те представља низ параметара који одликују сваки од три слоја. Као реакцију на недостатке досадашњих истраживања језика и културе, аутор предлаже методологију истраживања и конкретне мере различитих параметара у сваком од три лексичка слоја културног идентитета.

Данко Шипка и у овој књизи показује да одлично познаје релевантну литературу о теми о којој пише – у списку цитиране литературе налази се око 500 библиографских јединица. Изузетно је добро упознат не само са ситуацијом у словенским језицима, који су предмет ове монографије, већ и са сличним случајевима у многим несловенским језицима јер поред словенских језика, Д. Шипка одлично познаје и говори и већи број других језика (попут јапанског, кинеског, арапског...). Свака тврдња поткрепљена је великим бројем убедљивих примера. И на крају оно најважније – Данко Шипка свакој теми прилази на нов и оригиналан начин. Чак и када говори о нечему што је више пута било предмет лингвистичких промишљања, учава детаље који су другим лингвистима промакли или изводи уверљиве закључке до којих други истраживачи нису дошли. Уосталом, да није тако, угледни издавач какав је Cambridge University Press на књигу не би ставио своје име.

Ивана Бојовић (Београд)*

Гордана Штрбац: „ФРАЗЕОЛОГИЈА О ЧОВЕКУ
И ЧОВЕК У ФРАЗЕОЛОГИЈИ“, Нови Сад: Филозофски
факултет, 2018, 284 стр.

У уводном поглављу књиге аутор истиче антропоцентрични карактер истраживања фразеологизама, чија ће анализа бити сагледана из више различитих углова. Прво, биће посматрани као језичке јединице специфичних граматичких и семантичких особености, затим ће бити посматрани из угла когнитивне семантике, лингвистичке концептологије и лингвокултурологије.

У другом поглављу указује се на чињеницу да се у нашем фразеолошком систему најчешће региструју перцептивни процеси. Мањи је број фразеолошких јединица, којима се обележавају аудитивни процеси док маркирање осталих опажајних способности изостаје или је сведено на минимум. Визуелно опажање сагледава се из психофизичког аспекта и когнитивнолингвистичког.

У лексикону српског језика преовлађују примери са лексемом *око* и глаголима визуелне перцепције *гледати* и *видети*: *бацити* (*бацати*) *око* на кога, на шта, *не моћи с кога*, *с чега скинути ока* (*очи*), *гутати* (*прогутати*, *испијати*, *јести*, *прождирати*) *кога очима*; *гледати* (*погледати*, *мерити* и сл.) *кога*, *шта испод* (*преко*) *ока*, *севнути очима*, *шибати* (*ошинути*, *стрељати*, *прострелити*) *кога очима* (примери позитивног, тј. негативног односа перципијента према предмету посматрања).

У даљем тексту, аутор се бави структуром концепта и њеним компонентама, а потом механизмима концептуализације: метафором и метонимијом. У прилог овоме издвојићемо примере који се тичу простора и динамике у простору: *држати* (*имати*) *кога*, *шта на оку* (*под оком*), *задржати очи на њему*, *бити коме пред очима*, *запети* (*запињати*) *коме за око*.

Што се физичког и физиолошког процеса тиче, у фразеологији српског језика визуелно опажање се поима као испуњавање унутрашњости

---

* ivannabojovic@gmail.com

(тродимензионалног) простора: *пунити очи, гутати (прогутати, испијати, (по)јести, прождирати)* кога очима (*погледом*). Често се користе и фразеологизми: *гледати (буљити, зијати, бленути и сл.) као теле у шарена врата, гледати кога, шта као маче у сланину, гледати (у) кога као (у)бога* са значењем задивљено гледати кога. Поменуће метафоричне асоцијације јесу глаголске синтагме у којима је управна реч у свом примарном значењу из поља визуелног опажања, док је поредбена структура носилац фразеолошког значења.

У завршној напомени, на основу анализе фразеолошких јединица, аутор је истакао да у хијерархији опажајних система визуелна перцепција заузима најважније место. Уз сам визуелни процес, у семантичком садржају фразеологизма истакнута је компонента којом се указује на емотивно или ментално стање перципијента: *гутати (прогутати, испијати, јести, прождирати) очима (погледом), претворити се у око*. Иначе, соматизам *око* налази се у више од половине састава лексичке грађе, што показује његову метонимијску заснованост.

У трећем поглављу, „Физиолошка стања, реакције и процеси“, аутор објашњава, најпре, да се у овом истраживању физиолошким стањима сматрају она стања организма, која настају услед незадовољства примарних биолошких потреба (потреба за храном, водом, кисеоником, одмором итд.). Под физиолошким процесима подразумевају се природне промене којима организам подлеже у различитим фазама живота.

Стања, реакције и процеси у организму аутор сагледава са психофизиолошког и когнитивнолингвистичког аспекта.

Када је реч о концептуализацији телесних стања, реакција и процеса, аутор истиче да укупност физиолошких чинилаца организма садржи следеће компоненте: носиоца телесних стања, реакција и процеса; телесна стања настала као последица (не)задовољења потребе за храном и одмором (*гладан као пас, гладан као вук*), опште здравствено стање организма: *пуцати (прскати, искипети) од здравља, здрав као дрен, бити једном ногом у гробу, бити везан (привезан, прикован) за постељу (о постељу)* и коначно – унутрашње и спољашње телесне промене као манифестације физичких или душевних поремећаја у организму: *блед (бео) као креда, блед као крпа, блед блед као мртвац, црвен као јабука, црвен као рак, црвен као крв*). У садејству метафоре и метонимије настали су фразеологизми: *изгубити ноге, као да је ко из гроба устао, бити једном ногом у гробу, живи мртвац*.

Механизам метафоре видљив је у концептуализацији физиолошке основе организма преко различитих домена стварности. На пример, бележе се примери асоцијативног поистовећивања одређених физиолошких стања и процеса с онима који се јављају код животиња: *здрав као бик, гла-*

дан као вуk, уморан као пас, осећати се као пребијена мачка, црвен као рак.

У закључном делу овог поглавља, аутор сматра да постојање великог броја фразеологизама помоћу којих се вербализује физиолошка страна човеке егзистенције сведочи о важности њеног места у људском појмовном систему. Фразеологија бележи само оне физиолошке карактеристике које су од виталног значаја за људски организам и чије испољавање у неповољном облику у знатној мери ремети њихову равнотежу и угрожава егзистенцију. То су стање глади и умора: (*гладан као пас, гладан као вуk, исплазити језик*), опште здравствено стање (*здрав као дрен*), *пуцати (прскати, искипетити) од здравља, живи мртвац*, промене боје лица и других делова тела (*блед (као креда), блед (као крпа)*) и старење (*стар као Библија, матор као ђогат*).

У четвртном поглављу књиге, појам кретања аутор сагледава, најпре, са физичког и когнитивнолингвистичког аспекта, а потом говори о самом концепту кретања у фразеологији. Оно се састоји од следећих елемената: а. објекат локализације, б. динамике, тј. кретања као вида промене места или положаја тела у простору, в. статике или мировања као вида одсуства кретања.

Како је у нашој фразеологији објекат локализације сам човек, посебно су истакнуте одређене особине, које се тичу брзине кретања: *лак као јелен, брз као зец, брз као муња, спор као корњача*. Када је динамика у питању, централно место у структури концепта свакако припада самој радњи кретања, која се реализује као промена места у простору (нпр. *јурити (ходати, лутати и сл.) као без главе, ићи као по јајима*), односно промена положаја тела (нпр. *испружити све четири*). Фразеологизмима се неумерено кретање исказује истицањем различитих аспеката кретања: (*прећи (превалити) брда и долине*, (мера) у којој се производи; (*бежати (јурити, одјурити и др.) (као) без душе (главе), бежати главом без обзира* (брзина); *ићи (поћи, летети, полетети, ходати и сл.) као мува без главе, (проћи (пролазити) као поред турског гробља* (стање субјективне свести); (*вући се као покисло (пребијено) псето, ићи (ходати) као по јајима, ићи као по трњу* (начин кретања); *лутати као глува кучка (као глук, јалов пас) – сврха*.

Када се говори о механизмима концептуализације, метафорички модели показују асоцијативно повезивање кретања с другим доменима стварности.

Тело и његови делови: глава, нос и очи, понашају се као смернице при чему соматизми сугеришу неодређено, бесциљно лутање, јер подразумевају да субјекатски појам само пуко следи правац њима одређен: *бежати главом без обзира, ићи за носом, ићи куда га очи воде*.

Природни феномени, које одликује велика силина и разорна моћ, такође могу послужити као изворни домени за људско кретање: *одјурити (прелетети, нестати и др.) као ветар, банути (долетети) као бура.*

Одређена врста људског кретања пореди се са истим типом карактеристичним за одређене животиње. Сликковитим путем настала су фразеолошка поређења: *ићи (поћи, летети, полетети, ходати и сл.) као мува без главе, вући се као покисло (пребијено) псето, лутати као глува кучка.*

Што се простора и динамике у простору тиче, у семантику извесног броја фразеолошких израза укључена је компонента далеког, неодређеног, неизвесног простора као циља који се напушта: *доћи (вратити се) из бестрагије, бежати (побећи, поћи, отиснути и сл.) у (бели) свет, бежати (ићи, отићи и сл.) преко (бела) света.*

У завршној напомени овог поглавља, аутор истиче да су у фразеологији нашег језика најбројнији они изрази којима се обележавају различити аспекти самог процеса. Реализују се као неусмерено (*јурити, ходати, лутати и сл.) као без главе* или усмерено кретање, најчешће адлативног (*доћи (вратити се) из бестрагије*) и аблативног типа (*бежати (побећи, поћи, отиснути се и сл.) у (бели) свет*). Обично ови изрази у својој семантици садрже и додатну компоненту, која се тиче брзине (*бежати (јурити, одјурити, улетети и др.) (као) без душе (главе), начина (ићи, (ходати) као по јажима*), сврхе кретања (*ићи за носом*) итд. За лексему *нога* везује се изразита продуктивност: *протегнути ноге, вући ноге, избацити ногу испред кога, ићи (кретати се, корачати) ногу пред ногу*, чак и у случајевима када се комбинује с метафором: *затезаи ногама, ломити (поломити) ноге за ким.*

Пето поглавље, „Активности ума“, обухвата активности човекових менталних структура, које потпадају под когницију или сазнање. Когниција се тиче опажања, памћења, учења, имагинације, открића, мишљења, итд. Пажња је овде усмерена само на апстрактне феномене, као што су: стицање и поседовање знања о неком предмету или особи, схватање, поимање и разумевање примљених информација, њихово задржавање и чување, те примена у решавању одређених проблема у процесу мишљења, затим размишљање, маштање, као и способност рационалног расуђивања. Наведене интелектуалне активности имају свој одређени корпус речи. О њима је могуће говорити и фразеолошким јединицама, које дају експресивну обојеност целом исказу: *знати (познавати) некога као стару (своју, злу, рђаву) пару, упалила се коме лампица (сијалица, свећица), пасти (падати) коме на памет увртети (себи) у главу.*

У овом делу текста у средишту су фразеологизми којима се исказују различити типови менталних процеса као део когнитивног система човека с циљем да се утврди структура концепта и механизми концептуализације

овог сегмента стварности. Ментални процеси сагледани су са психолошког и когнитивнолингвистичког аспекта.

Када говори о концептуализација интелектуалних радњи у фразеологији, аутор говори најпре о структури концепта и о томе да сам концепт, добијен на основу фразеолошке грађе, обухвата следеће основне елементе: а. ментални процес, који се реализује као једна од когнитивних активности; б. носиоца менталног процеса; в. предмет обухваћен когнитивним активностима; г. изазивача менталног процеса и д. делове когнитивног система ангазоване при остваривању когнитивног процеса.

Бележе се примери фразеологизама у српском језику, који указују на ментални процес: *завирити* коме у *срце* (*под кожу, у душу*), *знати* (*познати*) кога као *стару* (*своју, злу, рђаву*) *пару* (*у кеси*), *имати* (*држати*) шта у *малом прсту*. Даље, ментални процес остварује се као схватање, разумевање, поимање примљених информација: *синула* коме *светлост* у *мозгу*, *упалила се* коме *лампица* (могућност спознавања); *не иде* коме у *главу*, *касно палити* (немогућност разумевања); *држати* (*имати*) кога, шта у *глави*, *урезало се* (*усекло се*) коме шта у *мозак* (у памет) – памћење података; (*избацити, избити, избрисати* и сл.) кога, шта *из главе*, *ни на крај памети* (заборављање); (*доћи* (*пасти, лупити* и сл.) коме у *главу*, *сине* (*севне*) коме *главом* (*кроз главу, у глави*), *пасти* (*падати*) коме *на памет* (*ум*), *увртети се* коме у *памет*; *бити* коме *на памети* (у памети) – мишљење; *разбијати мозак, мућнути* (*мућкати, дрмнути*) *главом*, *ставити прст на чело*, *ставити* (*метнути, узети*) кога, шта *под лупу*, *мућнути мозгом* (*промућнути мозак*) – размишљање.

У оквиру поглавља „Активност ума“ аутор даље говори о стању свести које се испољава као: присебност (*срести се с памећу, стећи памет*); неспособност јасног расуђивања: *замути се* коме *мозак*, *помутила се* коме *памет*, *сићи* (*скренути*) *с ума*; изазивање губитка присебности: *завртети* (*заврнути*) коме *мозак* (*мозгом*), *однети* (*одузети*) коме *памет*.

У даљем тексту, аутор истиче да само језгро интелектуалних активности чине мисаони процеси, иако је њихова реализација незамислива без учешћа свих осталих елемената, као што су носилац менталних активности, средства помоћу којих се она обављају и предмет њима обухваћен. Механизми концептуализације јесу метонимија и метафора.

Аутор говори даље о изворним доменима за она фразеолошка значења која су добијена комбиновањем двају појмовних механизма.

Домен простора и динамике у простору тиче се мисаоних активности које се разумеју преко интелектуалних категорија, као што су ум и памет или преко тела, као што су глава и мозак и концептују се као локализатори: *доћи* (*долазити*) коме *на памет* (*у памет*), *пасти* (*падати*) коме *на памет* (*ум*), *доз(и)вати* (*призвати*) у *памет*, *уће* (*доће*) коме *буба* у *главу*,

имати црва у глави, пуна је коме глава, увртети се коме у памет, не силазити (не спадати) коме с ума. Глава, памет, ум нису само циљне тачке на које се смештају мисли или њихови садрживачи, већ чине простор кроз који се оне крећу: *проћи (пролазити, прелетети) кроз главу, врсти се (врзмати се, мотати се и др.)* коме по глави. И наметање мисли, ставова, такође се поима као испуњавање садрживача: *(на)пунити* коме главу, *пунити* коме мозак, *утерати* коме памет у главу. Насупрот томе, имамо примере са негативном конотацијом: *(шупља) глава* – недостатак знања, *сметнути (збацити, смакнути, свргнути и сл.)* кога, *шта с ума (памети), не бити (не падати) коме ни на крај памети.*

У даљем делу текста који се тиче перцептивних активности, аутор истиче да за когнитивне радње интелект има исти значај који за визуелно опажање имају очи: *пао коме вео са очију, пукло (синуло) је коме пред очима, имати (држати) отворене очи.* У супротном, чулна недоступност истовремено представља и препреку у сазнајним могућностима: *имати мрену на очима, навлачити коме мрену на очи, зацрни се коме пред очима.*

У завршној напомени овог поглавља аутор истиче да интелектуалне активности се у првом реду тичу когниције и когнитивних процеса (стицање знања из спољашњег света, његово чување, обрада података, маштање итд.). Главни механизам јесте метонимија, најчешће у садејству са метафором, јер се у највећем броју случајева интелектуалне активности поимају преко органа мишљења (глава, мозак): *мућнути (мућкати, дрмнути) главом, пребирати у глави (по памети, у памети), мислити (размишљати) својом главом.* Глава/ум је локализатор (садрживач), а идеје, мисли су ентитети, који га испуњавају: *доћи (пасти, лупити) коме у главу доћи (долазити) коме на памет (у памет), доз(и)вати (призвати) у памет, пасти (падати) коме на памет.*

Занимљиво је, такође, повезивање менталних радњи с визуелним опажањем: *захватити шта оком, пада (падне, спадне) коме мрена с очију, пао коме вео с очију, пукло (синуло) је коме пред очима.* Поменути фразеолошки процеси потврђују неодвојивост концептуално блиских ентитета у нашем појмовном систему.

У уводној напомени шестог поглавља, „Осећања“, аутор се осврнуо на ставове оних аутора, који су се највише бавили емоцијама са становишта когнитивне семантике. У фразеолошком фонду постоји знатан број јединица којима се обележавају разноврсна осећања. Стога се овај одељак ограничава само на истраживање фразеологизама којима се обележавају примарне емоције – љутња, туга и радост. Због обимности грађе, свака од наведених емоција биће појединачно размотрена. Фразеологизми су анализирани са циљем да се утврди структура концептуалних поља датих

емоција и опишу механизми њихове концептуализације. Анализи је подвргнуто око 130 фразеологизама.

Што се структуре концепта тиче, анализирани фразеолошке јединице указују на то да је концепт љутње конципиран тако да су њиме обухваћени различити аспекти. На пример, издвојени су фразеологизми којима се упућује на љутњу као унутрашњи процес: *дувати кроз (на) нос, бити изван себе, пасти у огањ (ватру), изаћи из такта, прснути од јада*. Љутња се може сагледати и кроз начин говорења: *сиктати (цичати, вриштати) као гуја (као змија)* или кроз начин остваривања визуелне перцепције: *севнути очима, шибати (ошинути, стрељати, прострелити) кога очима*.

Када је реч о механизмима концептуализације, аутор истиче метафоричне и метонимијске механизме. На метонимији почивају они изрази који показују поимање љутње преко реакције изазване њоме: *дувати кроз (на) нос, стезати шаке, грести нокте*. Садејство метафоре и метонимије потврђују, пре свега, примери, који истовремено указују на љутњу, али и на манифестацију ове емоције, у виду промена на лицу: *севнути очима* (љутито погледати). Интензивна љутња може изазвати и помућено стање светси: *мрак је пао (дошао) коме на очи* (изгубити присебност).

Осећање туге се, такође, разматра са психолошког и когнитивнолингвистичког аспекта да би се после приступило анализи структуре концепта. Концепт туге обухвата следеће аспекте: а) туга као унутрашњи процес, б) носиоци туге, в) исказивање туге, г) испољавање емоција, најчешће плакањем, д) црте личности остварене као (не)способност да се осети туга.

Аутор објашњава тугу као невољан и неконтролисани емоционални процес, најчешће изазван спољашњим околностима или (не)свесним активностима другог учесника. Наводи следеће изразе: *тешко је коме при срцу, тиштити кога срце, пече кога на души, боли (заболи) кога душа (срце, у души), имати камен на души (на срцу)*. Носилац туге непосредно се истиче фразеологизмима као *лак на сузу и тврд на сузу*, који квалификују црте личности. За изазивање душевне боли, туге у другом учеснику примери фразеологизама су следећи: *цепати (парати, кидати) коме срце, ломити (сломити, разбити и сл.) коме срце, завити (увити) у црно кога, метнути (ставити) соли на живу рану*. Фразеологизми у српском језику показују да се врло јаке емоције испољавања туге манифестују у следећим примерима: *пливати у сузама, гушити се (давити се, грцати и др.) у сузама, крокодилске сузе, држати се (изгледати и сл.) као покисла кокош, срце је коме препукло (од жалости, туге, бола)*.

Када говори о механизмима концептуализације, аутор сматра да метафоре и метонимије омогућавају формирање специфичног фразеолошког значења које се тиче туге и њој сродних емоција, стања и расположења. Примери, које аутор наводи, анализирани су на основу изворних домена

који мотивишу фразеологизационе процесе. За природне појаве наводи следеће изразе: *раскидати се (пући, пукнути) од туге, пукне (препукне) коме срце, кидати се од плача, гушити се (давити се, грцати и др.) у сузама.*

Забележени су и изрази, који се тичу физичког, телесног бола: *рана на срцу, жива рана, боли (заболи) кога душа (у души, срцу), пече кога на души, пробости, ломити (сломити, разбити и сл.) коме срце, ранити кога у срце.* Притисак, терет и тежина, коју човек осећа забележен је сликовито у следећим изразима: *имати камен на души (на срцу), камен лежи коме на срцу (око срца), стегне се (стеже се) коме око срца.* Потиштеност и нерасположење повезују се са доменом смрти: *носити мртву главу, ићи као на губилиште.*

У даљем тексту даје се преглед изворних домена за примере формиране на метафоричном моделу. Пример фразеологизма за атмосферске прилике јесте *плакати као киша* (природна појава с којом се плакање као најчешћи израз туге асоцијативно повезује). У фразеологизму *(за)кукати као сиња кукавица* веома јак плач поистовећује се са звуком који испушта ова птица.

По устаљеном обрасцу, и осећање радости сагледано је, најпре, са психолошког и когнитивнолингвистичког аспекта.

Аутор се бави, даље, концептом радости, који обухвата следеће аспекте: а. радост као унутрашњи процес; б. носилац осећања или доживљавач; в. изазивање осећања; г. испољавање радости.

Различитим фразеолошким обртима указује се на стање радости као процеса у трајању, нпр: *пуно је коме срце, трљати руке, гладити брк, гладити (трљати) браду; бацити (бацати) капу у вис, бити (из)ван себе, бити луд (пијан) од среће, бити на деветом небу.* Занимљиви су и бројни фразеологизми, којима се испољава радост: *пасти мртав од смеха, поцркати (пући, покидати и сл.) од смеха, упишкити се од смеха, смејати се (кесити, церити се) као луд на брашно, смејати се (церити се и сл.) од уха до уха.*

Метафора и метонимија су најчешћи когнитивни механизми у концептуализацији позитивних емоција.

У даљем тексту, аутор наводи примере фразеологизама из различитих изворних домена, који су на настали деловањем метафоре: *растер(ив)ати (разгонити) облаке*, који значи '(у)чинити да се неко расположи, унети, расположење, радост', доводи се у везу са атмосферским приликама.

Пријатне емоције у нашој фразеологији поимају се преко просторних релација. Израз *бити на деветом небу* потврђује постојање опште оринационе метафоре (срећа је негде горе).

У завршном делу поглавља, аутор истиче да у концептуализацији љутње, туге и радости у нашој фразеологији учествују уобичајени когнитивни механизми као што су појмовна метонимија и метафора, које се у већини случајева удружују. Сва три емоционална концепта имају заједничку појмовну метонимију утемељену на обрасцу који подразумева обележавање емоција изразом који у својој нефразеолошкој основи именује емоционалну реакцију: *дувати кроз (на) нос, шкргутати (шкрипати) зубима, ломити руке, кришити прсте, трљати руке, гладити брк*. На другој страни, појмовне метафоре заснивају се на веома разноврсним полазним доменима: природне појаве, атмосферске и друге прилике, животињски и биљни свет, просторне релације, физиолошка/ физичка активност и сл., који се у когнитивној лингвистици иначе сматрају најчешћим.

У седмом поглављу, „Говор“, у савременом српском језику анализирано је 270 фразеологизама који на различите начине описују и вреднују говорну активност. Говор је анализиран са психофизиолошког и когнитивнолингвистичког аспекта. Из другог поменутог аспекта издвајамо аутор истиче мишљење Ј. Апресјана о израженој сложености говорног система, и наводи његове елементе. Издвајамо фразеологизме, који се тичу самог говорника: *говорити као из књиге, говорити као да чита; бирати речи, чувати језик, бити шкрт на речима; побегла коме реч из уста; (имати дуг(ачак) језик, имати добар језик, бити јак на зубу* и сл. Преко радње говорнећа указује се на одређене црте личности: *говорити из душе, бити оштар на језику, имати оштар језик, играти отворених карата (с отвореним картама), немати длаке на језику, (с)кресати (казати, рећи) коме истину у лице (у брк, у очи)*.

У даљем тексту, аутор износи који су све елементи реализација говорне активности. У вези са тим, забележени су примери фразеологизама, који се односе на природу садржаја: *продавати бургије, млатити глогиње* (бесмислен садржај); *мењати (променити) плочу*; (промењен у односу на претходни); *отети коме реч из уста; не бирати речи, рећи с неба, па у ребра* (непријатан). Даље, аутор бележи примере у вези са начином реализације говорне активности: *говорити (себи) у недра, плести (заплетати, саплетати, мешати) језиком, (про)цедити кроз зубе (отежано говорити)*. Када је мера у питању, претежу примери са семантичком вредношћу (говорити много): *говорити (причати) као навијен, говорити (причати) као навијен, причати (надугачко и) нашироко*. Што се намере тиче, аутор даје класификацију с обзиром на врсту учинка која се постиже говорном активношћу: *лагати као пас, прича за (малу) децу, бацити се (набацивати се) на кога дрвљем и камењем, смејати се коме у лице, ићи коме низ длаку, тече коме мед и млеко из уста, дизати кога/шта у облаке, кога у небо*. За-

бележени су и примери одсуства говорне активности : *држати језик за зубима (иза зуба), ћутати као риба, ћутати као (оловом) заливен.*

У одељку квалификација средстава и садржаја говорења аутор говори о приписивању одговарајућих особина средствима говорења самом говорнику: *имати дуг(ачак) језик* (причљивост), *бити сладак на језику* (слаткоречивост), *бити шкрт на речима* (уздржаност у говору). У примерима којима се исказује промишљеност субјекта у обављању говорне активности речи се схватају као предмети који се могу пребројати: *бројати речи, вагати сваку реч, бирати речи.* Када се уста поимају као локализатор, говорна активност се схвата као ситуација у којој речи напуштају дати простор: *побегла коме реч из уста, излетети из уста (на уста), бити на врх језика.* И језик може да функционише као врста локализатора: *узети (узимати) кога на језик, говорити (рећи, казати) с пола језика.*

У даљем излагањем аутор наводи примере који указују на позитиван однос субјекта као учесника комуникацијског чина према предмету говора: *дизати (уздизати, хвалити и др.) кога, шта до неба (до небеса), дизати кога, шта у облаке, ковати кога у небо, дизати кога на пиједестал, дизати (ковати) кога, шта у звезде, додуше* – са негативном конотацијом.

Забележени су и фразеологизми који се тичу наношења увреде и денотирају различите врсте физичког обрачуна: *пљувати (пљунути) коме у очи (у браду, на браду), бацати се (набацивати се) на кога дрвљем и камењем, (бацити) блато на кога/вући кога по блату, натрљати (натрти, протрљати, обрисати, убрисати) коме нос, дати коме по прстима.* У поредбеним фразеологизмима *говорити (причати) као навијен, млети као воденица* склоност ка претераном говорењу доводи се у везу са предметним светом, тј. са механичком радњом коју обавља уређај. Из домена животињског света бројни су изрази поредбеног типа: *сиктати (цичати, вриштати и сл.) као гуја (као змија), дерати се као јарац, виче (криче, дере се и сл.) као да га кољу.*

У завршном делу текста, аутор истиче да је група фразеологизама, којима се денотира концепт комуникативних активности, веома бројна и семантички разуђена. Овим изразима издваја се и квалификује одређени део комуникационог догађаја: говорник (*бити брз на језику*) (*речима*), сама говорна активност (*отворити/отварати уста, говорити на пола уста*), порука (*доћи на тапет, износити (прљав) веш*), саговорник, којем је намењена порука, одсуство говорења или ћутање (*држати језик за зубима/иза зуба*).

У одељку „Човек као личност“ посматрани су фразеологизми са значењем особина које структурирају човекову личност. Анализирано је око 370 фразеолошких јединица. Најпре се бележе примери фразеологизама којима се обележавају карактерне црте: *бити широке руке, бити тврде ру-*

ке, окретати се (ићи) према ветру, особености темперамента (имати челичне живице) итд., интелектуалне и друге способности (ударен мокром чарапом по глави, јести (појести, најести се) лудих гљива (луде гљиве) итд.), телесне карактеристике и вештине (мршав као чачкалица, имати две леве руке).

Карактер човека аутор сагледава се са психолошког и когнитивнолингвистичког аспекта.

Што се структуре концепта тиче, анализом око 140 фразеологизама аутор сматра да фразеолошке јединице, као средство квалификације човека у карактерном погледу одсликавају моралне, друштвене, културне и друге обрасце уткане у свест говорника српског језика. Региструју се махом по принципу дихотомије: *бити чиста срца, бити широка срца, имати велико срце, златно срце, добар као хлеб, мекан као памук* (позитивни примери) и негативни појмови: *покварен као муњак, покварен до сржи, бити зла срца, немати срца*. Издавајемо пример фразеологизама којима се квалификују особе као охولة и горде: *парати (резати) носом небо (облаке), дићи (дизати, уздигнути, и др.) нос (високо), пун себе, надувати се (надути се) као жаба, мисли ко (сматра, држи) да се око њега свет врти (окреће, креће)*.

Такође, говорници српског језика негативно вреднују похлепу (*имати велике очи*), појео би (*јео би*) и масно ћебе; склоност ка неморалном животу залутала (*изгубљена, заблудела*) овца; лажљивост (*лаже ко кад (чим) зине, завадио би два ока у глави*), ситничавост: *наћи (налазити) длаку у јајету*. Фразеологија одсликава људски карактер истицањем особина релевантних за говорне представнике српског језика.

Што се механизма концептуализације тиче, аутор истиче метафору, метонимију и синегдоху: *живи (прави) враг, искочити (скоцити, утећи) врагу (ђаволу) из торбе (из мреже), знати где ђаво спава* (примери из света религије). Као резултат комбиновања метафоре и синегдохе настају примери: *честита (племенита, добра и сл.) душа, златно срце, зечје срце*.

У случајевима у којима метафорични механизам делује самостално, аутор истиче велики број фразеологизама из неколико доминантних врста изворних домена. На пример, из домена животињског света помињу се фразеологизми: *лукав као лисица, бити лављега срца, тврдоглав као магарац, досадан као стеница*. Карактеристике појединих биљака непосредно су мотивисале фразеологизме са значењем одређених карактерних црта: *мекан као памук* (доброта); *(бити) лист на ветру* (слаб); *човек дренаве главе* (тврдоглав).

Темперамент је анализиран са психолошког и когнитивнолингвистичког аспекта. С обзиром да се у току живота темперамент може мењати у складу са развојем личности у целини, у њему је садржан читав низ лексичких

јединица којима се одсликава регистар особина темперамента релевантних за наведену говорну заједницу. У даљем тексту, аутор говори и структури концепта и механизмима концептуализације.

На основу анализе 70 јединица закључује се да у фразеологији српског језика у концепту темперамента структурирају два елемента: носилац особине и особина темперамента. Бројни су примери који квалификују личност с обзиром на њено понашање према другима: *мекан као пиленце, мекан као маслац, мекан као памук* (пријатељски однос), или непријатељски однос: *хладан као стена, бити од камена, бити без душе (и срца), бити камена (каменога) срца, тврд на сузи*. У приближно истом обиму (око 20) заступљени су примери који одсликавају особине темпераменте условљене емоционалним стањем субјекта. На пример, пренаглашена заинтересованост за околину и потреба да се учествује у свим збивањима обележавају се фразеолошким обртима: *бити у свакој чорби мирођија, забадати (забости, турати, турити, завлачити, завући и сл.) (свуда) нос у шта, бити на свакој шерти поклопац*.

Што се механизма концептуализације тиче, метонимијски механизам формирања фразеолошког значења репрезентује неколико модела. Пример су изрази: *не чути се жив, капом ветар терати, забадати (забости, турати, турити, завлачити, завући и сл.) (свуда) нос*, чија фразеолошка структура денотира понашање својствено особама које их поседују. Метонимијски обрасци могу бити допуњени метафоричним асоцијацијама: *бити дебеле коже/имати дебелу (тврду) кожу* (неосетљивост као психичко својство разуме се преко телесне неосетљивости); *тврд на сузи*. Имамо примере где се испољавање особине тиче телесних промена као последице емоционалне реакције: *имати хладну главу, мртав хладан, човек вруће, вреле крви*. Кроз различите изворне домene, аутор говори о човеку и његовим особинама. На пример, разумевање особина темперамента преко животињских својстава углавном индукују негативну експресивност израза: *трчати (истрачавати се) као ждребе пред руду, стока без репа*. Такође, значење одређеног израза може бити мотивисано негативном симболиком црне боје: *(све) је коме црно, гледати црно/видети (све)црно, гледати (посматрати и сл.)*, или пак симболиком ружичасте – *гледати кроз (на) ружичасте наочаре*.

Важан сегмент овог одељка тиче се интелигенције и интелектуалних способности човека, које су анализиране са психолошког и когнитивног лингвистичког аспекта. Људи се могу квалификовати с обзиром на степен у којем се интелигенција испољава. Поред придева, квалификација се вербализује и експресивношћу обележеним фразеологизмима: *имати бистру главу, имати мозга (у глави), бити кратке (ретке, тврде, плитке, лаке) памети, бити бистар као боза, глуп као ћускија*.

У оквиру концептуализације интелектуалних особина осликане фразеологијом, аутор говори најпре о структури концепта, који обухвата носиоца интелектуалних особина и интелектуалне особине. Разликују се особине које се тичу когнитивних способности, тј. примања и разумевања спољашњих информација, као и оне које се тичу поседовања знања. Квалификација фразеологизама из наведене групе остварује се по бинарном принципу. На једној страни, издвајају се позитивне вредности: *бела глава, имати бистру (добр) главу, имати мозга (у глави), није ко с Марса пао* (бити паметан). На другој страни, човек се описује негативно: *глуп као ноћ, глуп као во, бити бистар као боза, имати птичји (сврачји, кокошји, пилећи) мозак, врана је коме мозак (памет) испила (попила)*.

У другој групи налазе се фразеологизми којима се одсликава стање свести као природно, односно као последица поремећеног емотивног живота: *бити криштен, бити при (здрвој) памети; будала на квадрат, имати бубу (бубе, бубице) у глави, јести (најести се) бунике, ударен мокром чарапом, не бити читав, бити ударен у мозак, нису коме све козе на броју*. Пажњу привлачи знатан број израза којима се маркира стање пијанства: *пијан као чеп, пијан као ћускија, пијан као мајка (земља), глава је коме као буре*.

Што се тиче механизма концептуализације, у највећем броју случајева фразеолошко значење оставрује се уобичајеним механизмима: метафором и метонимијом или њиховим комбиновањем. Метонимијски модел заступљен је у примерима: *не знати бројати ни до три (до пет), не умети ни бекнути*. Особина ограничене умне способности, коју представљају ови примери, схвата се преко неспособности обављања простих операција. Даље, аутор говори о менталном стању говорника, које се доводи у везу са присуством или одсуством когнитивних елемената који обезбеђују несметано одвијање интелектуалних процеса: *имати/немати главе, бити без главе, бити при здравој памети, имати здраву памет; не бити при (својој, здравој, чистој) памети, не мучи кога памет*.

Што се простора и динамике тиче, интелектуалне особине зависе од испуњености главе/садрживача одговарајућим садржајем: *имати мозга (у глави), имати соли у глави (у тикви)* док се супротне особине сугеришу његовом испражњеношћу: *немати малог мозга, немати мозга (у глави), врана је коме мозак (памет) испила (попила), празна (шупља) глава*.

У даљем тексту, аутор говори о телесним карактеристикама, способностима и вештинама. Најпре анализира структуру концепта, а затим механизме концептуализације. Фразеолошка значења која се тичу телесних својстава развијају се на основу логичке везе између полазног и циљног садржаја или пак могу бити мотивисана разноврсним изворним доменима. Узрочно-последична веза најочљивија је, на пример, у случајевима засно-

ваним на моделима: узрок телесног изгледа и последица телесног изгледа: *мршав (суб) као да је у ојаку висео, не би ко коме ни орах из руку (узео)*. Исти тип везе између полазног и циљног садржаја запажа се у изразу *као да је коме из ока испао*, којим се указује на велику физичку сличност с другом особом. У даљем тексту, аутор указује да је метафоричност заснована на асоцијативном повезивању особина које се тичу телесног изгледа са својствима ентитета из различитих домена. На пример, бележе се примери повезивања људског и животињског домена: *мршав као итиглић, суб као комарац, марљив као мрав, заударати као твор*. Занимљиви су и примери из домена предметног света: *мршав као чачкалица, суб као времено, леп као слика, леп као уписан, глув као топ*. Из религијско-митолошког домена бележимо примере: *леп као бог (богиња), леп као Аполон (Адонис, Венера), леп као анђео; ружан као ђаво/враг*. У последњем примеру имамо пример где се телесна ружноћа поистовећује са моралном и интелектуалном.

У закључку осмог поглавља аутор истиче да се фразеологизмима маркирају оне црте структуре личности које су значајне за говорнике српског језика. У области карактерних особина позитивно се вреднују етичке категорије као што су доброћудност, великодушност, племенитост, доследност, поштење, част (*бити чиста срца, човек од речи, бити чиста чела*), док је негативан однос испољен према злоби, лукавству, препредености, охолости, гордости, беспринципијелности, попустљивости, непоштењу, тврдоглавости, шкртости, похлепи, итд. (*бити зла срца, бити без кичме, имати образ као ђон*). Међу цртама темперамента за говорнике српског језика прихватљиве су љубазност, попустљивост, мирноћа, повученост и самопоуздање (*мекан као маслац, божија овчица*), а негативне – грубост, нетолерантност, импулсивност, претерана радозналост итд. (*бити камена (каменога) срца, трчати (истрчавати се) као ждребе пред руду, бишти у свакој чорби мирођија*). Вреднује се рационално промишљање: *имати мозга (у глави)*, а негативно је конотирана умна ограниченост: *глуп као ђускија, глуп као во, глуп као земља, човек кратке (мале) памети*.

Међу телесним својствима посебно се цени лепота: *човек од ока, леп (кршан) је ко да га се два ока не могу нагледати*. Негативно се вреднује најчешће мршавост: *мршав је као пас, мршав као чачкалица, мршав као даска, танак (суб) као колац, суб као кост*.

У концептуализацији наведених особина као изразито доминантан показује се метонимијски механизам, нарочито онај који је остварен по принципу узрочно-последичне везе између изворног и циљног домена. У метафорично-метонимијским и метафоричним обрасцима посебна улога припада телесном домену као изворном, што потврђује изразиту антропоцентричност српског фразеолошког фонда.

Фразеолошка слика човека – синтеза и завршна разматрања – последње је поглавље у овој књизи. На основу истраживања фразеолошке грађе из угла когнитивне лингвистике, аутор истиче да језик представља човека као биће у којем су сједињени следећи системи: опажање, физиолошка стања, физиолошке реакције на спољашње и унурашње утицаје, физичко деловање и активност, жеље, мишљење, емоције и говор. Фразеолошки корпус броји око хиљаду и двеста јединица што потврђује да ови процеси, активности, стања и особине чине веома важан сегмент човекове егзистенције. Када се већ износе бројчане вредности, аутор истиче да говор представља централно место и најсложенији систем пошто је у корпусу пронађено око двеста седамдесет фразеологизама помоћу којих се обележава ова активност. Уз говор налазе се још емоције и мишљење. У разумевању сложених система, какав је говор, знатан удео имају простији системи. Тако се, истиче аутор, мисаоне активности концептуализују помоћу визуелног опажања: *пао коме вео с очију, пукло (синуло) је коме пред очима, имати јасну слику о чему, имати (држати) отворене очи*. Постоје примери чија нефразеолошка основа денотира телесне манифестације одређене емоције: *дувати кроз (на) нос, стезати шаке, грести нокте, ломити руке, кршити прсте, гладити (трљати) браду*. Региструјемо и примере за који су везани чулни утисци: *говорити на пола уста, говорити (рећи) у бркове (брке), говорити (себи) у образ*.

Што се образаца концептуализације тиче, аутор истиче метонимијске и метафоричне обрасце као начине функционисања људске свести. Бројни су примери фразеологизама где је тело садрживач различитих врста емоција: *љутња (кити коме бес у срцу, пенити се од беса), радост (пуне груди, пуно је коме срце), туга (пукне (препукне) коме срце, кидати се од плача, кидати се (цепати се, парати се) коме срце*. Локализаторе могу представљати и други делови тела (језик и уста, нпр.): *отети (отимати се, откинути се, сићи, силазити) коме из (с) уста, побегла коме реч из уста, извадити реч из грла*. Аутор наводи и примере у којима се делови тела човека поимају као учесници физичких активности: *забележити шта оком, мућнути (мућкати, дрмнути главом, мућнути мозгом (промућнути мозак), скратити (поткратити) језик, развезати (раздрешити) језик језик*.

Праћењем метафоричних образаца у концептуализацији стања, процеса и активности људског организма аутор уочава да се многи од њих понављају и да се изворни домени метафоричних трансформација подударaju се с онима који су својствени метафорично-метонимијским променама. Занимљиво је поменути да у поимању говорне активности тема блокаде има значајну улогу за концептуализацију свесног прекидање или контроле говора: *држати језик на узици, метнути коме катанац (резу) на уста,*

(за)везати језик (уста). Насупрот томе, бележе се и примери одсуства блокаде: *језик се коме развезао (одрешио), језик се коме залетео*.

У даљем тексту говори се о елементима културе у фразеологији. Наводе се примери где карактеристични изглед неке особе асоцира на изглед предмета, код којег се одређена особина испољава у израженој мери: *мршав као чачкалица, блед (бео) као креда, блед као крпа, искривити се као параграф*. Аудитивна перцепција има, такође, пресудну улогу у разумевању говорне активности преко предмета: *говорити (причати) као навиген, млети као (празан) млин*. Посматрање физичких карактеристика биљака, те праћење изгледа, способности, склоности, навика и понашања животиња, такође има улогу у разумевању особина људи: *гладан као вук, уморан као пас, црвен као рак, јак као медвед, црвен као мак*. Међутим, предметни и природни феномени учествују и у концептуализацији апстрактних домена, где се апстрактне категорије тумаче преко конкретних, чулно сазнатљивих домена: *бити као запета пушка, имати петљу, севнути очима, мрак је пао (дошао) коме на очи, гушити се (давити се, грцати и др.) у сузама, плакати као киша, пући од смеха, љут као рис, хладан као камен*.

Сасвим је другачије природе процес концептуализације људских система који се одвија под утицајем нематеријалне културе једне говорне заједнице.

Једну групу културних информација чине оне које су непосредно повезане с обредним и обичајним радњама или које су засноване на библијским мотивима: *ћутати као (оловом) заливен, посипати се (посути се) прахом (пепелом) по глави, разапињати кога на крст*.

Другу групу чине често симболичке представе говорника о појединим врстама животиња, биљака или натприродних бића. На пример, храброст и неустрашивост лава (*бити лављег срца*) потичу од његове симболичке вредности – лав је симбол моћи и највише власти, симбол сунца и злата, светлости и речи

У завршном делу књиге аутор истиче да је главни задатак овог истраживања постављен као покушај да се одговори на питање каква је фразеолошка слика човека. Анализа фразеолошке грађе, којом је обухваћено око 1200 јединица, спроведена је с циљем да се утврди начин на који човек спознаје себе, што се највише огледа у фразеолошком подсистему језика. Добијени резултати указују да је говор на врху лествице, као највиши и најсложенији систем, заснован на простијим системима. Потврђена је и идеја о постојању чврсте везе и преклапања између телесних и духовних система. Тако су вема уско повезани опажање и интелект, физичке и психолошке реакције с емоцијама, те физичке активности и говор. Фразеологија показује да човек спознаје све оне сегменте који су за њега од егзистенцијалног значаја.

Фразеологизмима се обележавају простији системи, као што су: перцептивне активности, физиолошка стања и процеси, те физичке активности (међу којима је доминантно кретање). Сложени системи јесу они који окуплају интелектуалне радње, осећања и говор. На врху лествице јесте говор, са разгранатом структуром, заснованом на простијим системима.

Потврђена је и идеја о постојању чврсте везе и преклапања између телесних и духовних система. Тако су уско повезани опажање и интелект, физичке и психолошке реакције с емоцијама, те физичке активности и говор. Фразеологија показује да човек спознаје све оне сегменте који су за њега од егзистенцијалног значаја. Праћење процеса фразеологизације открило је да су метафора и метонимија два најчешћа механизма помоћу којих човек поима описане системе. Фразеолошка грађа указује на то да човек функције, активности, стања и процесе свог организма спознаје преко појмовних домена који га непосредно окружују, као што су: простор, појаве у природи, биљни, животињски и предметни свет.

И на крају, занимљиво би било резултате ове студије, сматра аутор, упоредити с подацима који би било добијени анализом концептуализације неких других сегмената људске стварности. То може бити задатак за нека будућа истраживања.

У завршници књиге стоји апстракт на енглеском језику, потом литература, именски регистар и коначно – регистар фразеологизама.

Владица Стоканић (Београд)

Mr Radonja Jukić: MEĐUJEZIK I APROKSIMATIVNI
SISTEMI. Beograd: Alma, 2018, 225 str.

У својој монографији аутор излаже резултате свог дугогодишњег истраживања у области примењене лингвистике. У домену интересовања аутора налази се процес прихватања енглеског језика код србофоних говорника у формалом контексту. На основу изведених закључака остварују се услови за ефикасније савладавање страног језика и успешнију примену наставних метода.

Књига је подељена на следећа поглавља: I. *Уводни део* (стр. 9); II. *Општи део* (стр. 37); III. *Главни део* (стр. 65); IV. *Истраживачки део* (стр. 107); и V. *Завршни део* (стр. 191). На крају се налази библиографија, сажетак на српском и енглеском језику и подаци о аутору. Уводном поглављу претходи позитивна оцена стручњака о оствареном раду.

У уводном поглављу дефинише се шири контекст предмета рада. Одређује се појам „међујезик” и указује се на његов положај у науци. Аутор се опредељује да овај термин тумачи из позиције психолингвистике и теорије усвајања језика. Пошто за објекат изучавања узима индивидуални међујезик ученика у процесу прихватања другог језика, прави отклон према његовим другачијим тумачењима. Приликом излагања концепта свог рада, аутор сегментира поглавља у којима се бави проучавањем материјала релевантног за истраживање, и она у којима се изводи истраживање на србофоним говорницима. Међујезик се дефинише „као вид језичког укрштања матерњег и циљаног језика посматраног у свим етапама прихватања другог језика. Етапе кроз које ученик пролази у овом процесу називају се апроксимативним системима”. Потреба за међујезиком остварује се у свести појединца услед жеље за комуникацијом, која се јавља у различитим контекстима. При проучавању међујезика изворима се приступа квалитативном методом, а циљеви проучавања су остварени у области дидактике. Током истраживања аутор анализира међујезик србофоних говорника приликом учења енглеског језика. Анализа се одвија на синтаксичкој равни и за предмет се узима ред речи у енглеским клаузама. Истраживање се врши спровођењем експеримента уз примену неколико лингвистичких метода.

На основу тога се изводи закључак о особинама српско-енглеског међујезика.

Појам међујезик се у наредном поглављу сагледава у оквирима контактне лингвистике, примењене лингвистике и психолингвистике. Током проучавања релевантних појмова, аутор излаже ставове компетентних лингвиста из ових дисциплина. Приликом прихватања страног језика, у свести билингвалног говорника долази до контакта између матерњег и циљног језика. У том процесу формира се међујезик, који претходи интеграцији нових елемената у језички систем говорника. Своју примену међујезик налази као дидактички аналитички приступ који је аутор у *Општем делу*, уз стандардне приступе – контрастивну анализу и анализу грешака, концептуализовао и именовано као *Анализа конкретног међујезика* (стр. 49), да би у *Истраживачком делу* овај аналитички приступ свео на примењену технику под називом *Техника анализе конкретног међујезика* (стр. 122) засновавши је на три Селинкерова постулата утврђивања интерлингвалних идентификација. Тако, вероватно по први пут у нашим примењено-лингвистичким и психолингвистичким радовима, налазимо да је конструкт међујезика каузално сагледан кроз три дистинктивне дескриптивно-експланаторне димензије, и то као: 1 – општи (кровни) предмет проучавања рада; 2 – дидактичко аналитички приступ; 3 – примењена техника. Контрастивном анализом матерњег и циљног језика утврђују се разлике у њиховој структури, из којих проистичу одступања од норме циљног језика у међујезику појединца. Предикативном и дијагностичком анализом грешака наставник одабира начин приступа ученику да би прихватио језика било ефикасније. Упоређивањем међујезика код више говорника утврђује се да је он индивидуално базиран на способностима и искуству сваког појединца, али да се могу уочити константне међујезичке манифестације које постоје код више говорника. На путу од изворног ка циљном језику, ученик изграђује сопствени девијантни лингвистички систем, апроксимативни систем, који зависи од његових способности и искуства. Приликом учења страног језика психолошка структура појединца се адаптира потреби за комуникацијом на том језику, када долази до бихевиоралних догађаја.

Подаци о међујезику до којих се дошло у претходном поглављу, сагледане су у *Главном делу* у чињеницама језика и говора. Језику се прилази с освртом на различите лингвистичке оријентације и утврђује се да је он сложен систем који уз површинску структуру обухвата и појмовни свет говорника. Стога је прихватање циљног језика компликован процес коме се треба осврнути с особитом пажњом. Подвлачењем дистинкција између учења и стицања језика, разматра се учинак свесног и несвесног прихватања језика. Аутор закључује да су ова два процеса комплементарна у ди-

дактици. До манифестација у међујезику долази се услед деловања диферентних ометајућих фактора, који се могу сместити у екстралингвистичку и лингвистичку варијаблу. Својом учесталошћу се међу њима намеће интерференција, односно негативни трансфер језика, који се дефинише као „пренос ајтема и структура који нису исти у оба језика” (стр. 79). Реч је о прекомерном повлађивању структури матерњег језика. У међујезичкој продукцији се у оквиру једног апроксимативног нивоа може јавити варијабилност, која је условљена различитим лингвистичким и нелингвистичким факторима. Услед наведених тешкоћа у савладавању језика, наставници имају одговорност за одабир одговарајућих стратегија учења. Метакогнитивна стратегија, у којима ученици имају свест о сопственом процесу учења, намеће се као најефикаснија при усвајању циљног језика.

Приступ истраживању аутор прави утврђивањем неконгруентности српског и енглеског језика и образлагањем њихове неусаглашености. Ред речи је област погодна за анализу српско-енглеског међујезика, због разлижења структура ових двају језика у овом домену. У енглеском језику то је синтаксичко-семантичка категорија од примарног значаја, која тражи устаљен распоред реченичних чланова. У српском језику редослед чланова је флукутирајући и има превасходно прагматичко-стилистичку функцију, те није пресудан за семантику. Пошто у матерњем језику формира своју латентну/психолошку језичку структуру, србофони говорник може се на овом месту огрешити о норму енглеског језика. Проверу оваквог тврђења аутор изводи истраживачким радом. До података се долази експериментом у коме учествују ученици завршних разреда средње школе, чији је задатак да решавањем тестова покажу своје знање о реду речи у енглеским клаузама. У истраживању су примењене: техника превода, техника контрастивне анализе, техника анализе грешака и техника анализе конкретног међујезика.

Након обраде резултата експеримента, у *Завршном делу* се изводе закључци истраживања. Стање у конкретном међујезику србофоних говорника имплицира интерференцију матерњег језика, односно негативни трансфер у области реда речи. Уз њих су испољене и друге лингвистичке и екстралингвистичке међујезичке манифестације. Конзистенција грешака код учесника експеримента потврђује хипотезу о пресудној улози дубинске структуре језичког система говорника. На основу тога је могуће извести међујезичке константе у понашању србофоних говорника и уз увид у њихов именовани психолошки апарат, пронаћи ефикасније начине за усвајање циљног језика. Овај процес захтевао би учешће наставника, који би изградили особите стратегије за решавање проблема у учењу.

Истраживање професора Радоње Јукића значајан је допринос савременој примењеној лингвистици у српском језику. До решавања проблема до-

лазио је постепено, уз примену хеуристичког приступа. Лингвистички термини адекватно су детерминисани у самом тексту или у фуснотама. Закључци до којих се дошло детаљно су образложени и логични. Даје се увид у добро познавање предмета рада и лингвистике уопште, што показује марљивост и заинтересованост аутора за овај подухват.

Ђорђе Оташевић (Београд)

Дејан Ајдачић (ур.): О ВРЕДНОСТИМА У СРПСКОМ
ЈЕЗИКУ : ЗБОРНИК ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИХ РАДОВА 2.
Београд: Алма, 2019, 199 стр.

Након запаженог зборника *О вредностима у српском језику : Зборник етнолингвистичких радова* (2015), који садржи радове српских аутора, насталих у оквиру међународног пројекта ЕУРОЈОС, Дејан Ајдачић је приредио још један зборник под истим називом.

Зборник садржи осам радова. Поред аутора из Србије, заступљени су двојица Пољака и једна Русиња.

У раду „О профилисању појмова с тачке гледишта когнитивне етнолингвистике“ Јержија Бартмињског (7–36) указује се на особености лублинске когнитивне етнолингвистике у поређењу са поставкама англоамеричке когнитивне лингвистике. Представљени су основни појмови лублинске когнитивне етнолингвистике и указано на њихове међусобне односе. Пореди се приступ профилисању „на ланакеровски начин“ и „на лублински начин“ У лублинској когнитивној етнолингвистици важан је шири „оквир искуства“, који поред емпиријских знања, обухвата културно памћење, целокупни когнитивни садржај, а кључну улогу има субјект који профилише. Наводе се примери профилисања (народ, Немац, Рус, Украјинац, равноправност, дом и др.). Аутор указује на профилисање и профиле по дискурсима.

Стана Ристић и Ивана Лазић-Коњик у раду „Концепт *породица* у српском језику у светлу системских података (37-59), који представља део њиног обимног истраживања концепта ПОРОДИЦА у српском језику за потребе израде чланка за *Аксиолошки лексикон Словена и њихових суседа* на међународном пројекту ЕУРОЈОС, анализирају концепт ПОРОДИЦА у српском језику на системском/речничком материјалу, из свих релевантних речника српског језика (етимолошког, историјских и савремених, енциклопедија и приручника) према методологији Лублинске когнитивне етнолингвистичке школе. Разматрају се сви важнији језички, семантички и когнитивни/сазнајни аспекти основне лексеме *породица* којом се именује концепт, њених хиперонима, хипонима, кохипонима, синонима, опозита,

семантичких и афиксалних деривата, и на основу дефиниција и примера њихове употребе издвајају аспекти концептуализације, релевантни за реконструисање језичке слике овог концепта у српском језику: социјални, генеалошки/биолошки, физички/егзистенцијални, психички/емоционални и аксиолошки аспект, чији редослед указује на њихову централну или периферну позицију у концептуалном пољу.

Следећи је рад „Лингвокултуролошка анализа концепта пријатељство у српском језику и српској култури“ Маријане Ђукић (60–95). Предмет рада је лингвокултуролошка анализа појма *пријатељство* у српском језику и српској култури. Циљ рада јесте да се представи и опише концепт *пријатељство*, односно да се дође до когнитивне дефиниције овог појма, према схватању српског народа. Истраживање је спроведено по методологији Жежија Бартмињског, оснивача лублинске етнолингвистичке школе. У обзир су узети језички подаци из три типа извора: системских, анкетних и текстуалних. Системски подаци важни за разматрани концепт добијени су из шестотомног речника савременог српског језика, етимолошког речника, асоцијативног речника, два речника синонима и три речника жаргонских речи и израза. Анкета је подразумевала испитивање актуелних представа о појму *пријатељство* међу старијим и млађим говорницима српског језика. У оквиру анализе текстова, ауторка је пратила најпре котирање појмова *пријатељство* и *пријатељ* у пословицама, као најмањим клишеираним текстовима, који имају прецедентни значај, а затим и употребу ових појмова у политичком и рекламном дискурсу савременог српског језика. Сваки од наведених извора обогатио је концепт *пријатељство* релевантним чињеницама.

У раду „Полисемија српске лексеме народ и њене последице. Пример *Начертанија* Илије Гарашанина Пјотра Мирохе“ (96-110) анализира се коришћење полисемије лексеме *народ* у српском политичком дискурсу у меморандуму *Начертаније* Илије Гарашанина. Главни је закључак да је неодређеност класних и етничких аспеката значења лексеме *народ* извор распрострањености њене употребе у време темељитих политичких и друштвених заокрета.

Весна Николић у раду „Концепт понос у српском језику и култури“ (111–142) у складу са методологијом Жежија Бартмињског анализира концепт ПОНОСА у савременом српском језику. Пратећи поменути методологију, у раду се најпре анализирају системски подаци о лексеми *понос*, затим анкетни и, најзад, текстуални материјал у коме се открива слика поноса у српској лингвокултуролошкој заједници. У вези са поносом постављају се бројна питања – од тога да ли је у питању осећање или особина, да ли је посредни појам са позитивним или негативном конотацијом, који су све узроци поноса, па све до тога ко је његов прототипични носилац и

сл. Упркос еволуцији коју је протоком времена доживео, понос се у српском језику и српском народу и даље примарно позитивно доживљава, премда има и контекста у којима овај појам има негативно значење.

У раду „Здравље’ у српском језику: ка когнитивној дефиницији“ Марије Стефановић (143–159) указује се на разлике између традиционалних лексикографских дефиниција и когнитивних дефиниција са становишта лублинске когнитивне етнолингвистике. Когнитивна дефиниција треба да садржи стабилизоване, стереотипне судове који су потврђени разноврсним језичким материјалом (нпр. изреке, пословице и здравице). Ауторка предлаже когнитивну дефиницију здравља: Здравље је највећа вредност која се добија од Бога. Оно је јединство доброг физичког и психичког стања. О њему треба водити рачуна јер зависи од спољашњих фактора, али и оних који су у вези са избором начина живота. Уколико се здравље поремети, долази до болести. Здравље је могуће вратити лечењем, а ако оно не успе, долази до смрти као природног завршетка животног циклуса.

Светлана Толстој у раду „Неколико руско-српских паралела из области народног правосуђа“ (160–174) истиче да у народној култури постоји неколико нормативних система (Божје заповести, државни закон, обичајно право, неписане препоруке) који на свој начин одређују појмове греха, покајања, одмазде, престапа, кривице, признања кривице, казне и др. Ауторка наводи примере из руских и српских етнографских списа јавног срамоћења са ношењем украдене ствари, као и сличности у употреби земље (бусена) и камена у заклетви, клетви и казни, слични народни обичаји доказивања праведности Божјим судом – испитивањем водом или мазијом.

Зборник затвара рад приређивача Дејана Ајдачића „Праведност у српском језику“ (175–199). У њему се на грађи српског језика из речника и текстова анализира концепт ‘праведност’ уз коришћење метода лублинске когнитивне етнолингвистике у оквиру пројекта „Вредности Словена и њихових суседа“. Указује се на сложеност и многозначност речи из семантичког поља права и праведности, те истичу тешкоће у анализи српских речи у њиховим међусобним односима. Иако се анализирају речи савременог српског језика, аутор сугерише одражавање историјских слојева у њима, па се залаже за увиђање и препознавање различитих типова односа према правди и суђењу. Као важан елемент истиче се и анализа праведности у односу вредности и њима супротстављених антивредности. Аутор предлаже оквире за једно темељније етнолингвистичко испитивање праведности.

ХРОНИКА

Александра Јовановић (Београд)*
Стефан Милосављевић (Београд)**

О ЈЕДНОЈ ЛЕТЊОЈ ГРАМАТИЧКОЈ АВАНТУРИ (*Eastern Generative Grammar*, Вроцлав, 2019)

Летња школа генеративне граматике – *Eastern Generative Grammar* (скраћено: *EGG*) – овог лета по други пут је одржана у Вроцлаву, од 29. јула до 9. августа.

1. Најпре неколико речи о самој школи.¹ *EGG* је школа генеративне граматике која се организује преко лета пре свега у земљама централне и источне Европе. Намењена је свима онима који желе да се (више) упознају са генеративним приступом (првенствено фонологији, синтакси, семантици), и то тако што ће моћи да слушају предавања врских научника из датих области и активно учествују у њима. Курсеви су сваке године тематски другачији (изузев оних уводних, нпр. *Introduction to Syntax / Introduction to Formal Semantics*) и оријентисани су око горућих лингвистичких питања (в. *Табелу 1*), о којима полазници радо размишљају и дискутују. Такође, полазници могу и сами 'наметнути' теме о којима ће се полемисати; тако, на тзв. *Open podium*-у могу изложити своја истраживања, предочити своја размишљања, дилеме, проблеме, итд.² Прошле године ова школа одржана је у Бањој Луци (в. Јовановић/Милосављевић 2019), а неке од ранијих школа одиграле су се у Чешкој, Пољској, Мађарској, Белорусији, Грузији, као и у Србији (две године заредом – у Нишу 2001. г., у Новом Саду 2002. г.). Заинтересовани млади научници (било да су бруцоши или постдокторанди) овакву граматичку авантуру могу себи приуштити за врло мало новца (реч је о симболичној суми); смештај је обезбеђен у сту-

---

* aleksandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** milosavka93@hotmail.com

¹ Детаљније информације о овој школи могу се пронаћи на следећем линку: <http://www.eggschool.org/>.

² Распоред излагања на овогодишњем *Open podium*-у налази се овде: http://www.eggschool.org/wp-content/uploads/2019/08/Open-podium-schedule-2019_v.3.pdf (14.12.2019).

дентском дому, где одседају како професори тако и полазници летње школе.

Фонологија	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ David Odden – Introduction of Phonological Computation and Representation ⇒ Christian Uffmann – Distinctive Feature Theory ⇒ David Odden – Formal and Substance Free Theories of Phonological Grammar ⇒ Christian Uffmann – Issues in Feature Theory
Синтакса	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Hedde Zeijlstra & Sandhya Sundaresan – Introduction to Syntax ⇒ Thomas McFadden – Clause Peripheral Agreements – Allocutivity, Complementizer Agreement and the Theory of Agree ⇒ Karlos Arregi – When heads move ⇒ Karlos Arregi & Emily Hanink – The syntax of switch reference ⇒ Jessica Coon – Hierarchy effects ⇒ Jessica Coon – Introduction to Ergativity ⇒ Emily Hanink – Internally headed relatives and clausal nominalization
Формална семантика	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Serge Minor – The Semantics of Grammatical Aspect in Slavic (and Beyond) ⇒ Elizabeth Coppock – Introduction to Formal Semantics ⇒ Deniz Rudin – The Semantics Discourse-Pragmatics Interface: Theory and Applications ⇒ Simon Charlow – Alternatives in Semantics

Табела 1 – Неки од овогодишњих курсева на EGG-у³

Наша овогодишња летња граматичка авантура подразумевала је слушање пре свега семантичких и синтаксичких курсева. Овом приликом задржаћемо се, ради илустрације, на три курса.

2. Нама најзанимљивији био је курс из формалне семантике посвећен граматичком аспекту у словенским језицима и шире (*The Semantics of Grammatical Aspect in Slavic and Beyond*), који је одржао Серж Минор (*Serge Minor*) – чему ћемо у овом приказу посветити највише речи. Начелно,

³ В. и <http://www.eggschool.org/wp-content/uploads/2019/07/EGG-schedule-2019-2.pdf> (14.12.2019).

курс је био организован кроз два велика дела: (1) теоријска позадина и (2) аспект у словенским језицима. У оквиру првог дела најпре је дефинисан основни предмет курса – *аспект*, са освртом на различита схватања овог појма и термина. Фокус је био, пре свега, на разграничењу *граматичког* и *лексичког* аспекта, као и њиховој интеракцији. Заправо, иако је у центру пажње, како сугерише и сам наслов курса, био *граматички* аспект, доста простора у уводном делу било је посвећено управо *лексичком* аспекту. Разматрани су, на пример, различити формалносемантички тестови на основу којих се могу разликовати стања (*states*) од догађаја (*events*), као и различити догађаји међусобно – (вендлеровске) *активности* (*activities*), *остварења* (*accomplishments*) и *достигнућа* (*achievements*). У центру пажње биле су и различите концепције *теличности*, укључујући и однос доприноса глагола и доприноса његових аргумената (нпр. правог објекта) на (а)теличну интерпретацију. Друга велика тема првог дела курса био је прогресив у енглеском језику и тзв. *парадокс прогресива* (*the Progressive Paradox*). Последња, трећа велика потцелина првог дела уједно је послужила и као мост ка другом делу курса: у оквиру ње дискутовало се о различитим виђењима имперфективног и перфективног аспекта и њиховом међусобном односу.

Други део курса био је посвећен аспекту у словенским језицима – пре свега у руском, уз осврт и на друге језике. Као један од нама занимљивијих момената овог дела курса издвојили бисмо проблематизацију у литератури неретко подразумеване анализе по којој су сви имперфективни глаголи у руском и/или другим словенским језицима стања или активности, док су перфективни остварења и достигнућа.⁴ На курсу смо расправљали, рецимо, о томе да ли постоје несвршени глаголи који спадају у остварења (у српском би то био нпр. *градити* [замак]) или достигнућа (нпр. *губити* [новчаник]).⁵ Пред крај курса понуђено је једно могуће синтаксичко објашњење за однос граматичког аспекта, актионсарта и теличности у словенским језицима (засновано махом на грађи из руског језика).

Последњи час на курсу имао је облик интерактивне радионице. Наиме, говорници различитих словенских језика који су похађали курс (руски, чешки, словачки, пољски, српски) процењивали су прихватљивост реченица са имперфективом одн. перфективом у контекстима са тзв. квантификацијским хабитуалом (*Quantificational Habitual*), у примерима попут следећег:

⁴ Тако стоје ствари и у примени Вендлерове класификације на српски језик (в. нпр. Новаков 2005).

⁵ С. Милосављевић (2019), у великој мери инспирисан курсом С. Минора, представио је неке аргументе за издвајање имперфективних остварења и достигнућа у српском језику.

- (1) Кад [год] је Саша губила / изгубила новчаник, Марија га је налазила / нашла [за мање од два минута].

Како видимо, у наведеном примеру употребљена су достигнућа (*губити/изгубити, налазити/наћи [новчаник]*). Разматране су, такође, и реченице са другим типовима глаголских ситуација, у различитим синтаксичким контекстима. Прихватљивост одговарајућег аспекатског парњака испитивана је нпр. у односу на параметре у следећој табели:

главна клауза (<i>main clause</i>)	versus	кад-клауза (<i>when-clause</i>).
остварења (<i>accomplishments</i>) <i>цртати / нацртати [слику]</i>		достигнућа (<i>achievements</i>) <i>приметити / примећивати [нешто]</i>
непрефиксирана остварења (<i>unprefixed accomplishments</i>) <i>градити [замак]</i>		префиксирана остварења (<i>prefixed accomplishments</i>) <i>изграђивати [замак]</i>
могућност модификовања <i>за-адвербијалом (in-adverbial)</i> – пре свега да ли се он може употребити и уз имперфектив		

Табела 2

Занимљиво је да српски језик спада у словенске језике који у наведеним контекстима допуштају највише 'слободе' у избору одговарајућег видског парњака, што је чињеница – констатовано је на курсу – која тек треба да добије лингвистички одговор.⁶

Поменимо, макар узгред, да је у плану био и трећи велики део курса – онај посвећен усвајању и обради аспекта, као и његовом развоју у дијакронијској перспективи, али се до њега није стигло.⁷

Најзад, треба посебно истаћи приступ самог предавача и начин на који је у том смислу текао курс. Иако је осмишљен пре свега за оне који имају макар почетно знање из формалне семантике, предавања су била прилагођена и онима којима такво знање недостаје – и на тај начин што је коришћени формалносемантички апарат детаљно објашњаван и тако што су многа аспектолошка питања представљана најпре на 'интуитиван' на-

⁶ На курсу су разматрани примери са глаголом у перфекту. У српском језику, као што је познато, у датим контекстима може се употребити и потенцијал, који додатно утиче на могућност избора (или степен прихватљивости) одговарајућег видског парњака; на томе се, међутим, овом приликом не можемо задржавати.

⁷ Опис курса и слајдови са предавања доступни су на следећој адреси: <http://www.eggschool.org/classes/serge-minor-the-semantics-of-grammatical-aspect-in-slavic-and-beyond/> (14.12.2019).

чин, близак различитим научним традицијама, а затим стављана у контекст формалног проучавања језика.

3. Предмет курса *Clause-Peripheral Agreements – Allocutivity, Complementizer Agreement and the Theory of Agree*⁸ (Thomas McFadden) била је једна веома 'необична' језичка појава: конгруенција предиката са саговорником (енгл. *allocutive agreement*). Овај феномен изучаван је пре свега на материјалу дијалеката језика тамил, али је посведочен и у многим другим језицима (нпр. у баскијском и јапанском). Наводимо један пример са часа као илустрацију овог језичког феномена:

- (2) Naan dzaangiri vaang-in-een-**ɲgæ**. [језик тамил]
 I Jangri buy-PST-1SG.SBJ.-**ALLOC**
 'Купио сам јангри [врста индијског слаткиша]'

Како видимо, предикат конгруира и са субјектом – о чему нам сведочи морфема *-een*, и са саговорником – на шта упућује морфема *-ɲgæ*. Откуд слагање са саговорником? Допринос морфеме *-ɲgæ* огледа се у томе што указује или на множинског саговорника или на јединског коме се говорник обраћа на учтив начин. Ако је саговорник особа блиска говорнику (те изостаје потреба за учтивошћу), говорник неће употребити поменути морфему (исп. *Naan dzaangiri vaang-in-een-∅*). Ако је саговорник уједно и субјекат реченице, остаће само морфема која указује на конгруенцију са субјектом. Треба запазити да је у примерима попут (2) морфема за слагање са саговорником обавезна (а не факултативна) и да је у потпуности грамактикализована, са фиксираним местом у морфо-синтаксичком низу. Причу о овом језичком феномену нећемо даље ширити, само ћемо истаћи важно теоријско питање које се из свега овога изнедрава и које је покренуто на курсу: можемо ли говорити о *синтаксичкој* репрезентацији говорних чина нових учесника у говорној ситуацији? И даље – шта нам конгруенција са саговорником о томе говори, будући да се учесник у говорној ситуацији јавља у реченици „(морфо)синтаксички“? Поред овога, на курсу се говорило о још једној занимљивој језичкој појави (сада ћемо је само споменути!) – конгруенцији комплементизатора са субјектом (*complementizer agreement*), коју илуструје следећи пример из баварског:

- (3) I moan, **dass-ts** es des guat tea-ts.
 I think **that-2PL** you.PL that good do.2PL

⁸ Хендаути и презентације са овог куска могу се погледати на овом линку: <http://www.eggsschool.org/classes/thomas-mcfadden-clause-peripheral-agreements-allocutivity-complementizer-agreement-and-the-theory-of-agree/> (14.12.2019).

’Мислим да сте то добро урадили.’

4. Рећи ћемо неколико речи и о курсу посвећеном интерфејсу семантике, дискурса и прагматике – *The Semantics-Discourse-Pragmatics Interface: Theory and Applications* (Deniz Rudin). Угрубо речено, главна теза датага курса била је да се значење исказа може разумети једино ако разумемо следећа три значењска нивоа: (1) семантички (одређивање истинитосне вредности исказа), (2) дискурсни (дискурсна ’ажурирања’ [*context updates*]) и (3) прагматички (нпр. шта се да закључити о говорниковим комуникативним намерама на основу његовог избора да исказ ’обликује’ на дати начин). Током курса искрсавала су теоријска питања типа како се наведена три значењска нивоа уклапају у досадашње теоријске оквири, зашто желимо да их сучелимо, и сл. До одговора на њих долазили смо практично, кроз конкретну језичку употребу – бавећи се значењем (1) епистемичких модалних глагола, (2) интонације, (3) императива. У вези са значењем императива, расправљало се, на пример, о томе да ли је његова директивна снага део његове семантике, те како објаснити његову илокуциону ’разноврсност’ (наредба, понуда, жеља итд.). Сва питања која су покренута на самим часовима поткрепљена су списком релевантне литературе, што омогућује полазницима да се и надаље, самостално, њима баве и истражују.⁹

5. Уместо закључка, издвојићемо још један ’доживљај’ који је употрепунио нашу летњу граматичку авантуру. Ево о чему је реч. Пре отприлике две године одгледали смо филм *Arrival* – који је побрао наше симпатије пре свега својом ’лингвистичком’ причом: главна јунакиња је лингвисткиња која, у сарадњи са физичарем, покушава да дешифрује језик ванземаљаца који су се нашли на Земљи. Док смо уживали пратећи како главна јунакиња долази до одређених језичких закључака, нисмо могли ни да замислимо да ћемо неколико година касније пратити курс¹⁰ лингвисткиње која је, у неку руку, стајала иза главне јунакиње. Другим речима, на овогодишњој летњој школи генеративне граматике имали смо прилику да упознамо Џесику Кун, лингвисткињу која је „као лингвисткиња” била ангажована у припреми филма *Arrival* (в. Кун, у припреми – за критички осврт на лингвистичку потку поменутог филма)¹¹.

---

⁹ Видети: <http://www.eggsschool.org/classes/deniz-rudin-the-semantics-discourse-pragmatics-interface-theory-and-applications/> (14.12.2019).

¹⁰ Реч је о курсу посвећеном ергативности, в. <http://www.eggsschool.org/classes/jessica-coon-introduction-to-ergativity/> (14.12.2019).

¹¹ В. и следеће линкове: <http://jessica.lingspace.org/arrival/>; <http://scienceandfilm.org/articles/2802/alien-speak-linguist-dr-jessica-coon-on-villeneuves-arrival> (14.12.2019);

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић/Милосављевић 2019: Александра Јовановић, Стефан Милосављевић, „Летња школа генеративне граматике (*Eastern Generative Grammar – EGG*, Бања Лука, 2018)“, *Свет речи*, 47/48, Београд, 33–35.
- Кун, у припреми: Jessica Coon, to appear, „The linguistics of Arrival: Neotardoids, field linguistics, and Universal Grammar“, in: Jeffrey Punske, Amy Fountain, and Nathan Sanders (eds.), *Language invention for linguistics pedagogy*, Oxford: Oxford University Press. <http://jessica.lingspace.org/wp-content/uploads/2019/04/Coon%E2%80%93Arrival.pdf>. [14.12.2019]
- Милосављевић 2019: Стефан Милосављевић, „Тип глаголске ситуације и резултативност у српском језику, Факултетски истраживачки пројекат *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене*“ / 49. међународни научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 14. септембар 2019. [усмено излагање].
- Новаков 2005: Predrag Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.

Весна Ђорђевић (Београд) *

СЛАВОФРАЗ 2019

Након конференције *Hudobné motívy vo frazeológii* (26. и 27. септембра 2014. године), на Катедри за словенску филологију Филозофског факултета Универзитета Коменски у Братислави уприличена је још једна фразеолошка конференција. Реч је о међународној фразеолошкој конференцији *Славофраз*, коју сваке године периодично припрема неки словенски универзитетски центар. *Славофраз 2019* одржан је 12. и 13. априла 2019. године и реализован као део пројекта братиславске Катедре за словенску филологију под називом VEGA 1/0304/18 *Percepcia nadprirodzena v jazykoch a kultúrach Slovanov s akcentom na západoslovanský a južnoslovanský areál*, а у сарадњи са Комисијом за фразеологију при Словачком славистичком комитету. Том приликом представљено је преко шездесет реферата из 14 држава на тему *Перцепција натприродног у фразеологији*, који ће бити објављени у рецензираном зборнику у издању Универзитета Коменски у Братислави.

На овом месту навешћемо само изложене реферате који су обрађивали тему из српске фразеологије.

У раду „Ко је *јарац живодерац*? – О једном прецедентном исказу” Катарине Беговић анализиран је прецедентни исказ *јарац живодерац* и прецедентни текст из којег исказ води порекло, те разматрана мотивација исказа из историјске перспективе.

Предмет истраживања под називом „Аксиологеме с компонентом *ђаво* (*враг, бес, сотона*) у српском језику” Наташе Вуловић били су принципи класификације аксиологема (фразеолошких јединица) с компонентом *ђаво*.

Перцепцијом урока у српској народној традицији, као и представама о уроку присутним у лексичком и фразеолошком фонду српског језика, бавиле су се Весна Ђорђевић и Нина Аксић у раду „Урок у српској народној традицији”.

---

* vesna.djordjevic@isj.sanu.ac.rs

Два рада била су контрастивно усмерена. Етнолингвистичко истраживање фразеолошких јединица чија је компонента халуциногена биљка представила је Кристина Ђорђевић у раду „Српске и словачке фраземе с називом халуциногених биљака мотивисане магијским ритуалима”, а страх као концепт разматран је у раду „Koncept strachu v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii” Јасне Ухларикове и Ане Маргарете Валентове.